

MARIJAN MASTERL

PEVNO GORI

Pevno gori, naj bo ob letošnjih bojih za rojstvo svobodne Slovenije spomin, kako smo se pred 50. leti skoraj goloroki uporni rodoljubi ob podpori prebivalstva in na strani zaveznikov spoprijeli z nemškim vsiljivcem, ki je tedaj imel najmočnejšo vojsko v Evropi.

Z vsakim novim dnevom sem bolj zadovoljen, da sem se, star 25 let in poročen, brez oklevanja pridružil slovenskim partizanom. Ko se danes po 49 letih v mislih vračam v takratne za naš narod težke preizkusne čase, ugotavljam, da smo bili partizani za sovražnika pravzaprav le vidni vrh ledene gore. Preteklo je več časa, da je dojel, da je glavni upornik nevidni del ledene gore strnjeno prebivalstvo, ki mu ga nikdar ni v celoti uspelo odkriti in poraziti.

Ob letos vsiljenem boju in ob naši hitri zmagi nad okupatorsko jugovojsko se zato ob pisanju novejše zgodovine razumljivo vračam v čas 1941–1945, ko smo partizani skupaj s celotnim prebivalstvom vodili dolgotrajen boj za svoj obstanek.

Marijan Masterl (1917), vodja tehnike I. Go-
renjskega odreda. Foto M. M., november 1943
v Martinj Vrh

Oba boja, čeprav razmaknjena pol stoletja, sta si v nečem le podobna. Obakrat je boj z Goljatom vodil mali David, takorekoč s pračo v roki, in tokrat premagal velikana Jugo-Goljata, ki se je od prejšnjega razlikoval le v tem, da si je nataknil pred narodom lažno masko z napisom »ljudska armada«. Leta in leta je požrešno gotal slovensko akumulacijo, porabil večino najetih tujih posojil in ob tem spreminjal državo v pretirano orožarno, kar še posebej velja za Slovenijo.

Ob tem je na vso moč širil lažno opravičilo, da nam mejaši ogrožajo težko priborjeno svobodo. Slovenijo je še posebej prizadejal, saj jo je pahnul v večdesetletno zaostalost. Kolikšno sprenevedanje. Postopoma se je armada razrasla mimo izvoljenih oblasti v skrito in nič več obvladljivo silo – državo v državi. Sredi letošnjega leta si je armada končno snela svojo janusovo masko in je z orožjem, kupljenim z žulji narodov, napadla lastna naroda, ki sta razglasila svojo samostojnost.

Oba narodnoosvobodilna boja podobne bodoče sovražnike vnaprej opozarjata, da je narod, ki brani svojo svobodo in samostojnost, nepremagljiv.

To sem zapisal v spomin na preteklost in v opomin na prihodnost.

* * *

Loka s svojo okolico je v času 1941–1954 napolnila svojo zgodovino narodnega upora do take mere, da je neizčrpna. Prehitro umirajo ljudje, ki so jo ustvarjali, in premalo je tistih, ki jim je še uspelo napisati svoje spomine. Ta prispevek gre jemati kot nepopoln, saj mi niso bili dostopni skrbno zbrani spomini pokojnega partizana Valentina Hafnerja-Žaneta, Jamnikovega Tineta iz Stare Loke, ki se v glavnem nanašajo na svet okoli Križne gore in naselij pod njo.

Malo je še živečih nekdanjih partizanov, ki so bili med vojno v opisanih krajih in so obdarjeni z bogatim spominom in s pripovedništvom. Njihova pojasnila so zato dragocena, ker dopolnjujejo ohranjene medvojne partizanske dokumente. Ti so v večini podpisani le s takratnimi partizanskimi imeni in pisano »Na položaju«. Potrebno je bilo precej truda, da so bila ugotovljena njihova prava imena, priimki in domača hišna imena, kot tudi kraji.

Začetki narodnega odpora v Pevnu

Pevno (402 m), gručasta vas ob vznožju Križnogorskega hribovja leži tam, kjer se Pevenska grapa odpira v ravnico. Dostopne ceste in poti vodijo iz Škofje Loke (3 km) iz Sv. Duha mimo Papirnice ter iz Dorfarjev skozi Crngrob. S Planice (823 m) pa vodi po grebenu kolovoz. Leta 1937 je Pevno spadalo v srez Škofja Loka in pod občino Stara Loka. Vas je imela 66 prebivalcev in 13 hiš.¹

Iz Pevna so bili v partizanih tile vaščani: Franc Kalan starejši (Oman), njegova žena Franciška, sinova France in Andrej ter hčerka Lucija (Cilka), Franc Podobnik (Tonačev) in trije Matjaževi, bratje Alojz, Franc in Jaka Porenta. V partizanih so padli mati Franciška Kalan (Omanova), njen sin Franc in Franc Podobnik. Matjaževi, ki so se iz Pevna pred Nemci umaknili v Pozirno, so loški domobranci aretirali sredi marca 1945 v Pozirnu. Očeta in mater so zaprli v Goričane, hčerki Ano in Marijo pa je gestapo odvedel v begunjske zapore. Pri domobrancih sta bila dva vaščana, brata Peter in Franc Kalan (Štinetova).

1 Kraj spopada prešernovcev z loškim gestapom – 2 lega vasice Planica – 3 Pevno – 4 pot v Škofjo Loko. Foto M. M.

Tudi v Pevnu je preteklost pustila veliko sledov tako iz obdobja brižinskega gospostva² kot iz novejšega časa. Prispevek bo posegel v medvojna dogajanja v tem kraju predvsem kot dopolnitev tistega, kar je že bilo zapisano, obenem pa popravil zapisane nepravilne zgodovinske podatke oziroma ugotovitve. Tako so na Loškem leta 1959 pripravili štiri knjige gradiva za topografijo narodnoosvobodilnega boja v Poljanski in Selški dolini, pobudnikom pa ni uspelo zbrati podobnega gradiva tudi za Škofjo Loko in njeno okolico. Tudi kratka kronika Prešernove brigade, ki jo je v Loških razgledih (5, 1958) priobčil Miha Klinar partizanski pesnik in kronist (1922–1983), se je Pevna izognila. V prispevku se bo bralec ob osrednji vsebini o spopadu 2. bataljona Prešernove brigade v Pevnu seznanil z vasi Pozirno, Planica in Pevno in z njih vključevanjem v odporniško gibanje.

Samotna lega Pevna v pogozdenem podnožju Križnogorskega hribovja in okolica vasi sta v medvojnem in povojnem času doživela nekaj pretresljivih dogodkov. Kraj je bil sila priročen za stike partizanov s prebivalstvom v Loki in na Sorškem polju.

Ko se je jeseni (v oktobru) 1941 Cankarjev bataljon nahajal za Sv. Mohorjem, je vzdrževal zvezo s pripadniki OF v Loki brati Kavčiči in drugimi. Tako je Pavle Kavčič (1909–1990)³ pripeljal k Mihelu v Pevno 18 partizanov tega bataljona. Pozivali so na organiziran odpor proti okupatorju ter govorili o potrebi po ustanovitvi Osvobodilne fronte in zbiranju pomoči za partizane. Vseh 19 obiskovalcev je bilo prestreženo. Zaradi varnosti pred sosedi so Mihelovi drugi dan po vasi razširili novico, da so partizani k njim nasilno vdrli in pobrali razne stvari. Po naročilu Pavla Kavčiča je Mihel obisk prijavil žandarmeriji v Žabnici, ki je bila takrat odgovorna za red v Pevnu. To je bil prvi stik partizanov z vasio Pevno.

Sredi poletja 1942 je k Mihelu v Pevno prišla Loška česta, ki jo je vodil komandir Gašper Dolinar-Mihajlo (loški) iz Bodovelj. Med njima so bili še znani

Z leve proti desni so: Pavle Kavčič-Miha (1909–1991, vodja ustanovnega sestanka OF v Škofji Loki, 20. julija 1941, Maks Jeza-Droh (1918–1944) in zdravnik dr. Edvard Pohar (1912). Foto M. M. marec 1944 v Dolenčevi lovski koči v Planjavi (Kokra)

bratje Kavčiči, Stane Konstantin-Borut in drugi. V tem letu so pri Mihelu, v šupi poleg vaše sušilnice, shranjevali orožje, strelivo in hrano, kar sta od Sv. Duha, iz Stare Loke in Škofje Loke dovažala Ivan Jugovic (Mihučk) in Pavle Gosar (Hrenov), oba iz Stare Loke. V šupi je bilo tudi zbirališče partizanov in tistih, ki so čakali na odhod v partizane. Od leta 1941 dalje je bila Mihelova hiša stalno zatočišče partizanov.⁴

Prvi Pevenci, ki so 17. februarja 1943 odšli v partizane, so bili brata Alojz in France Porenta (Matjaževa) ter France Kalan (Omanov, 1921–1944). Žabniška žandarmerija je zaradi odhoda Alojza in Franceta Porente dobila nalogo, da 26. julija preseli v izgnanstvo preostale družinske člane, očeta, mater in sestre Ano in Minko. Porentove je o tej nameri pravočasno obvestil občinski kurir Pavle Jenko iz Žabnice. Družina je komaj odnesla pete, ko so žandarji že vdrli v hišo. Pobrli so vse, kar se je dalo odtrgati. Porentovi so najprej pobegnili v Brojanov mlin, nato na Križno Goro k Brčmanu, od tam pa k Muju v Pozirno. V partizane pa je za tem odšel še tretji brat Jaka Porenta.⁵

V vasi je bil tega leta ustanovljen odbor Osvobodilne fronte. Prvi člani odbora so bili Franc Jenko (Mihel), Franc Kalan (Oman) in Franc Kalan.⁶ To leto je France Kavčič-Veljko v Pevnu vzpostavil mladinsko organizacijo. Za sekretarko je imenoval Lucijo (Cilko) Kalan (Omanovo); ob ustanovitvi sta bili članici še Tilka in Minka Proj.⁷

Po požigu Pevna, 9. decembra, pa je zbežal na Križno goro v partizane še oče Franc Kalan, po domače Oman.

Mihelova šupa v Pevnu. Foto Lovro Hribar, original hrani Loški muzej

Zaradi priročne lege in dobrih cestnih povezav je Pevno v letu 1943 postalo glavno oporišče partizanske intendantce za Loko in okolico. Loška rajonska intendantca je imela pomembno vlogo, saj je delovala sredi dobro razvitega kmetijstva na Sorškem polju in pred vrati Loke, kjer so bile številne trgovine, med njimi tri veletrgovine, pri Soržu, pri Ziherlu v Loki in pri Vebru na Trati. Intendanci je načeloval Pavle Gosar-Razin (1920–1944), Hrenov, iz Stare Loke. V Pevnu je intendantca imela dve skladišči, na Omanovem kozolcu dvojniku ob cesti Pevno–Škofja Loka in manjše v vaški sušilnici za sadje na vzhodni strani vasi. Iz teh skladišč je intendantca oskrbovala partizanske vojaške in politične enote na Loškem in v Selški dolini s hrano, blagom in drugimi potrebščinami. Tako imenovana tehnična intendantca pa je skrbela za potrošni material tiskarn in razmnoževalnic partizanskega tiska (vodil jo je Jože Zupan-Metod, kasneje Franc Potočnik-Perun).

Poglejmo, kako je loška intendantca pridobivala na svojem ozemlju hrano in drugo potrebno za partizanske enote. Pri tem so intendantski pomagali terenski partizani še posebno kurirji s Križne Gore v prostem času. Nemškemu prehranjevalnemu uradu so dostikrat prestregli živila, še predno so prišla do trgovin. Odvzemali so pošiljke med prevozom ali v trgovinah.

Navajam nekaj primerov:

27. oktobra 1943 so terenski partizani zvečer pri veletrgovcu Vebru na Trati zaplenili 500 kg sladkorja, 200 kg soli in nekaj galanterije.

29. oktobra 1943 so verjetno isti partizani iz tekstilne tovarne na Trati odnesli 3560 m blaga za srajce, pisalni stroj, računski stroj in večje število pogonskih jermenov.⁸

Soteska v okolici Orlak je bila priročen kraj za križnogorske kurirje. Tu so podirali telefonske drogoe, zbirali telefonsko žico, obstreljevali skozi Sotesko potujoče policiste. Še oklopnjaka so se lotili. 6. novembra 1943 so na cesti v Selško

Vaška sušilnica sadja v Pevnu. Foto Lovro Hribar. Original hrani Loški muzej

dolino kurirji pod Orlaki zaustavili voznika, ki je na lojtrskem vozu z loške pošte peljal v Selca paketno pošto. Pobrali so vse, kar je bilo naslovljeno na žandarmerijo v Selcih. Nedotaknjeno so pustili le civilno pošto. Zaplenjeno je bilo: 12 parov podplatov, 1 nogavice, 1 spodnje perilo, 100 cigaret, 100 izvodov časopisa Kärntner Zeitung, 52 velikih, 126 srednjih in 86 malih živilskih kart, kar je znašalo 115 kg kruha, 92 kg mesa, 54 kg margarine in 16 kg masti, ter nakupne karte za čevlje. Pri tem podvigu so bili navzoči: Strogov (Tone Hafner, Martancov, iz Stare Loke, komandir kurirske postaje na Križni Gori), Jordan (Peter Hafner, Molčkov, s Trnja), Luka (Franc Porenta, Matjažev, iz Pevna), Boro (Alojz Porenta, Matjažev, iz Pevna, op. MM), Miha (Jaka Porenta, Matjažev, iz Pevna) in Jože (Erih Šmid iz Tacna, op. Alojz Porenta).⁹

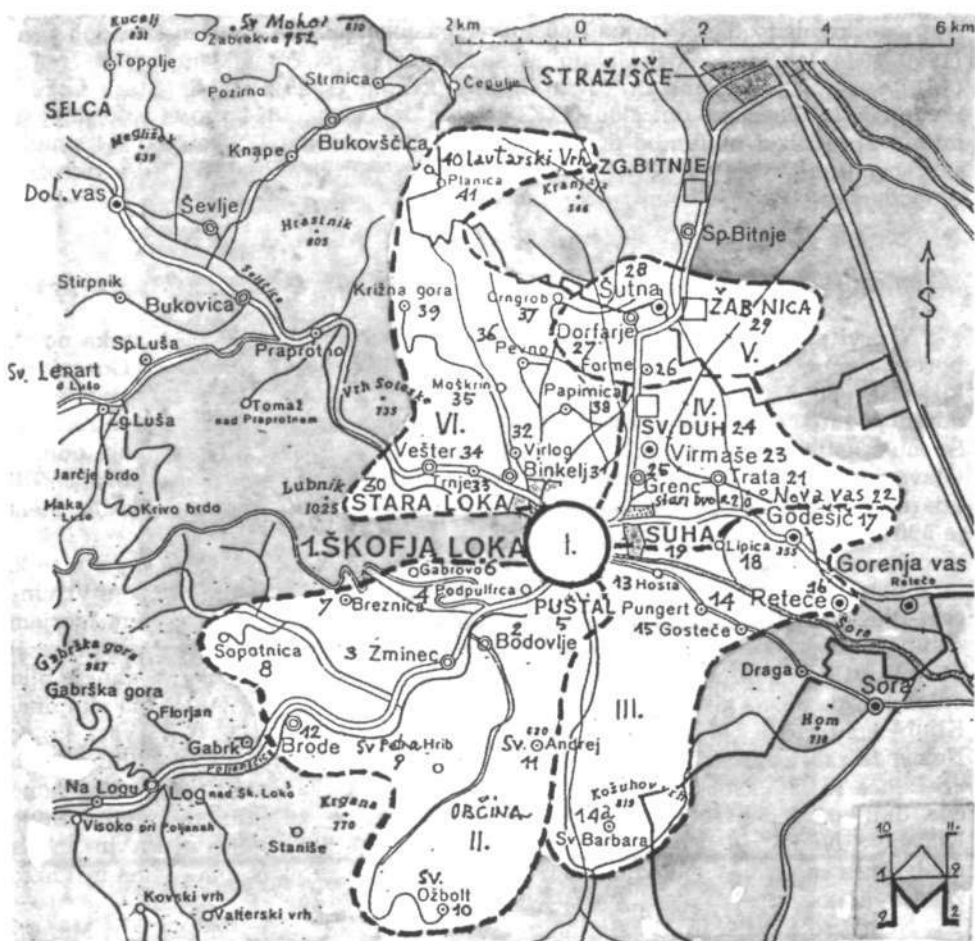
Dne 30. novembra je Pavle Gosar-Razin ob pomoči treh terenskih partizanov preusmeril avtoprevoznika Rudija Linketa, ki je peljal s škofjeloškega kolodvora 1700 kg umetnega medu in drugo špecerijo, namenjeno Sorževi trgovini v Škofji Loki, da je avto odpeljal na križišče pod crngrobsko cerkev. Od tam so tovor z vozovi odpeljali po kolodvoru skozi Balantovo smrečje mimo Krvavega znamenja v Pevno. Tu so ga uskladiščili v Omanovem kozolcu dvojniku. Preusmeritev je bila opravljena s posredovanjem aktivistke OF in ob soglasju Zorana Deisingerja, po domače Sorža.¹⁰ Sodelovali so Razin, Jado (Ivan Hafner 1919–1947, Kržajev, od Sv. Duha), Luka (Miro Kurač 1921–1959, Podlipnikov, iz Žabnice) in Leon (Ivan Zakotnik, 1919–1981, Brejčev, iz Form).¹¹

Iz navedenega je razvidno, da sta bili obe partizanski skladišči v Pevnu ob prihodu 2. bataljona Prešernove brigade na Planico dobro založeni.

Domiselnost in iznajdljivost članov intendance dokazuje tudi primer, ko se je v zvoniku križnogorske cerkve sušilo čez tisoč mesenih klobas, namenjenih za partizanske bolnišnice. Na tem kraju so bile klobase varne pred Nemci in kurirji,

ki so sicer spotoma in na skrivaj radi obiskovali samopostrežni Omanov vezan kozolec v Pevnu. Ključ zvonika je imel mežnar, ki je tudi nadzoroval sušenje klobas.

Bile so v teh težkih časih občasno tudi zabavne prigode, za katere so poskrbeli hudomušni partizani. Tak je bil sekretar partizanske občine VI. rajona Škofja Loka Valentin Hafner, Jamnikov Tine, iz Stare Loke, s partizanskimi imeni Čaruga, kasneje Žane. V partizanih je tudi zlagal pesmi. Zadrževal se je v Križnogorskem hribovju, posebno na Planici, saj je bila njegova žena Mujova s Planice. S tega kraja sta med drugimi ohranjeni dve prigodi, značilni za njegovo hudomušnost.

Rajon Škofja Loka z oznako I. je bil razdeljen na 6 občin, v katerih so bili kraji zaradi varnosti označeni z arabskimi številkami. Občinam so načelovali ilegalni sekretarji, ki so dobro poznali okolje in so pri prebivalcih uživali ugled. V prvi občini je sprva načeloval Jože Kavčič-Jernač, za njim brat Peter-Jegorov, oba iz Loke. V občini dve je bil sekretar Justin Dolinar-Adam Škraba, iz Puštala, v tretji Franc Luskovec-Cveto z Godešiča, v četrti občini je bil prvi sekretar Drago Vraničar-Pedja iz Loke in nato Valentin Završnik-Zdravko, Buhov, iz Virmaš, v peti občini Jože Zupan-Metod iz Žabnice in v šesti Valentin Hafner-Žane, Jamnikov, iz Stare Loke. Šest občin rajona Škofja Loka je vključno z mestom štel 42 krajev

Z Matjažem sta pri Jamniku v hlevu na Planici ogledovala kure, ki so čepele na palicah. Čaruga je izbral najlepšo ji zavil vrat in vrgel v vrečo. Ob tem je resno govoril sebi v opravičilo. »A ti s'tista, k'si vola plašila, neč več ga novš.«

Na Planici se je pesniško oglašal pod oknom Brčenkove Marice: »Tuki Čaruga pa dva druga«. Marica je že poznala to njegovo predstavitev in mu je natočila trojno merico žganja.

S podobnimi prigodami s tega okoliša bi lahko napolnili nekaj strani, saj sta tu partizanila Janko Zihrel-Digučk (1915) in Lojze Porenta-Boro, oba znana šaljivca.

Okrožni komite KPS je 4. januarja 1944 ustanovil svojo okrožno gospodarsko-finančno komisijo (GFK) in za načelnika imenoval Maksa Lotriča-Sorodolskega (1910–1944) iz Češnjice v Selški dolini, za člana GFK pa Toma Mencingerja-Jumba (1919–1944) iz Ljubljane in Pavla Gosarja-Razina (1920–1944) iz Stare Loke.¹² Slednji je bil le mesec dni član GFK, ko je 8. februarja 1944 zgorel v Veštrskem mlinu. Sorodolski in Jumbo pa sta padla pri Sv. Lenartu 12. junija 1944 skupaj s preostalimi sodelavci GFK.¹³ Tako je bila v pol leta uničena prva okrožna gospodarsko-finančna komisija za Škofjo Loko.¹⁴

Gorenjska oziroma Prešernova brigada na Loškem 1943

V prvi polovici leta 1943 je prišlo na Gorenjskem do velikega pritoka novih borcev v partizane. Nemci so vpoklicali v vojsko več letnikov mladih Gorenjcev, ki so se vpoklicu večinoma izognili in odšli v partizane. Gorenjski partizanski odred je zato hitro narasel na 9 bataljonov. Iz njih so 12. julija 1943 v Zali pri Špehu¹⁵ ustanovili prvo partizansko brigado na Gorenjskem. Na podlagi odloka Glavnega štaba NOV in PO Slovenije 24. junija 1943 se je uradno imenovala VIII. udarna proletarska brigada, vendar je bila bolj znana kot Gorenjska brigada. Štela je 550 borcev in imela 3 bataljone.

Do prvega spopada z Nemci je prišlo že dva dni po ustanovitvi, ko sta se 2. in 3. bataljon z obema poveljnikoma, Albinom Drolcem-Krtino in Otonom Vrhuncem-Blažem Ostrovrhajem ter s komandantom brigade Ivanom Javorjem-Igorjem nahajala pri Megušarju v Martinj Vrhu. Sem je mlad fant iz Železnikov prinesel 14. julija 1943 sporočilo, da bodo Nemci streljali talce v Dolenji vasi. Takoj je bilo odločeno, da se to prepreči. Iz 2. in 3. bataljona je bila izbrana bojna skupina. Kljub temu da so borci vso pot tekli, so prišli nad cesto pri Dolenji vasi, ko so Nemci že zaključili streljanje in se pripravljali na odhod. Borci so napadli v Loko vračajoče se policiste. Ranjen je bil komandant Ivan Javor, ki je bil tako samo dva dni komandant brigade. Poveljstvo brigade je s 14. julijem prevzel Silvo Klavčič-Silvan (padel je 4. avgusta 1943 pri Hotavljah). Še živeča in znana udeleženca spopada v Dolenji vasi iz Škofje Loke sta Peter Krajnik-Zino in Vinko Žontar-Aleksandrov.¹⁶

Nemci so nato 2. in 3. bataljon povračilno napadli 20. julija 1943 pri Marenkovcu v Farjem potoku (danes Potok) in ju prisilili na umik čez takratno nemško-italijansko mejo. Na Drnovi (1004 m) na Cerkljanskem pa so 21. julija oba bataljona napadle enote 102. italijanskega alpinskega polka. Padli so štirje partizani: Stane Hafner (1925–1943), Kovačev, iz Selc, Ivan Mulej (1925–1943) iz Bohinja, Janez Nartnik (1914–1943) Flanderčkov, z Rudna v Selški dolini in Anton Torkar (1921–1943), Torkarjev, iz Železnikov. Huje pa je bil ranjen mitraljezec Tone Ješe-Zlatko (1923), Blažetov, iz Stare Loke.¹⁷

V pričakovanju skorajšnje vdaje Italije je Gorenjska brigada po ukazu Glavnega štaba NOV in PO Slovenije krenila v noči z 31. julija na 1. avgust 1943 čez Žirovski vrh na Dolenjsko. Na Žirovskem vrhu je v dneh od 2. do 4. avgusta doživela enega najhujših porazov v času svojega obstoja. Po nemških dokumentih je v tridnevnih napadih bilo ubitih 55 in ujetih 98 borcev (vendar ta seznam ni popoln). Iz Loke in okolice so padli: Janez Jamnik-Žane (1919–1943), Udovčkov, iz Pungerta; Anton Karlin (1913–1943), Plevnarski, s Suhe; Janez Langerholc (1912–1943), Lovrčev, iz Binklja, Janez Mrak-Jurče (1921–1943), Lampov, iz Virloga, Ignac Triler-Igor (1907–1943), Čukov, od Sv. Duha, Matevž Žontar (1915–1943), Kekelčov, od Sv. Duha. Od 58 ujetih borcev jih je bilo po nemškem seznamu iz Loke in okolice 13, izven njega pa še nekaj. Večje število borcev pa se je razbežalo. Močno okrnjena brigada je nadaljevala pot na Dolenjsko.¹⁸

Italijanska vojska je uradno objavila svojo kapitulacijo 8. septembra 1943 ob osmih zvečer. Nastopil je čas za njeno razorožitev. Gorenjska brigada se je 9.

Leopold Paulus-Bedanec (1919–1943). Posebna zanimivost je, da so se trije Ločani, borci Loške čete Gorenjskega odreda dogovorili, da si bodo partizanska imena izbrali iz mladinske pripovedke Josipa Vandota (1884–1944) *Kekec* nad samotnim breznom. Največjemu in najmočnejšemu, Leopoldu Paulusu, je bilo odbrano ime Bedanec, Tine Oblak-Tajčkov (1918–1984) je dobil ime Kosobrin, najmanjši, Janko Miklavc (1919–1944) pa je postal Kekec

septembra zvečer spustila s Travné gore (890 m) in okoli polnoči začela boj z umikajočimi se enotami fašistične grupacije XXI. Aprile. V spopadu v Dolenji vasi (483 m) pri Ribnici je padel Leopold Paulus-Bedanec iz znane škofjeloške Paulusove družine.¹⁹

Nato je Gorenjska brigada od 13. do 19. septembra 1943 oblegala in napadala grad Turjak in ga 19. septembra tudi zavzela. V njem je bilo 750 belogardistov. V četrtek 16. septembra 1943 je bil pri obleganju gradu smrtno zadet Rudolf Berčič-Črtomir (1925–1943), dijak, sin Boštjencovega Janeza iz Stare Loke. Na Turjaku sta padla še Stanko Berčič (1927–1943), čevljarški vajenec, sin Jernačevega Toneta iz Stare Loke in Jože Kalan (1907–1943), Priženski, od Sv. Barbare (Hrastnice).²⁰

Dne 19. septembra 1943 se v povelju Glavnega štaba NOV in PO Slovenije Gorenjska brigada ob zavzetju Turjaškega gradu prvič omenja kot 7. udarna brigada France Prešeren.²¹

Ob vrnitvi z Dolenjskega je brigada 30. septembra 1943 prestopila nekdanjo italijansko-nemško mejo na Žirovskem vrhu in prišla na Gorenjsko dobro opremljena, oborožena in vojaško bolj izkušena. Takoj po prihodu na škofjeloško ozemlje je začela z ofenzivo. Sovražnik je do 13. novembra 1943 zbral 20.000–25.000 vojakov pretežno pehotnih enot in začel z protiofenzivo, da bi z njo zaustavil uspešne akcije 26. Triglavske divizije, v katere sestavu je bila tudi Prešernova brigada. Protiofenziva z imenom »Traufe« (kap) je trajala 11 dni, to je od 13. do 23. novembra. Začela se je na jugu, v Žirovski kotlini. Iz nje je sovražnik pričel izrivati brigade Triglavske divizije v gorati del na severu (v Loško-cerkljansko pogorje). V Ravnah pri Žireh je že tretji dan ofenzive, 15. XI., padlo 16 partizanov, med njimi Franc Škarabot (1905–1943), diplomirani inženir kemije, rojen v Gradišču ob Soči. Pokopan je v Škofji Loki na starem mestnem pokopališču.²² Istega dne je v Žirovskem Vrhú padla znana primorska narodnjakinja Mihaela Škapin-Drina (1922–1943) kot namestnica političnega komisarja 2. bataljona Vojkove brigade, kasneje proglašena za narodno junakinjo.²³

Mihaela Škapin-Drina, narodni heroj

Prešernovo brigado je ofenziva zatekla na ozkem prostoru Črnega vrha (1288m) nad Novaki in Blegoša (1562m), kjer sta ji grozila obkolitev in uničenje. Spretno in pravočasno se je izmaknila iz obkolitve in se umaknila na levo stran Selške doline. S seboj je vodila tudi 60 Angležev, ki so po razpadu Italije pobegnili iz italijanskih taborišč. Z brigado pa so se umikali tudi lažji ranjenci, ki so bili do tedaj v bolnišnici v Davči, znotraj sovražnikovega obkoljenega ozemlja. Te so na Prtovču 20. XI. prepustili bolnišnici Gorenjskega odreda in pot nadaljevali proti Torki. Za njo pa se je na Prtovč umaknila utrjena četa Gorenjskega odreda. Sovražnik, ki je zasledoval brigado, je spečo četo napadel, ustrelil stražarja Franca Krmelja-Alija (1915–1943), Alčevega, iz Spodnjega Karlovca, in vas požgal.²⁴ Policisti so na Prtovču mobilizirali kot vodiča domačina Miho

Franc Krmelj (1915–1943)

Kuščerja, očeta sedmih otrok, da jih je s Prtovča vodil na Povden (v smeri Torke). Ko ga niso več potrebovali, so ga ustrelili.²⁵

Zasledujoči policisti so brigado ponovno izrinili v visoki gorski svet – na zasneženi Ratitovec (1666 m) z namenom, da jo na vrhu uničijo. Na Torki pred zadnjim strmim vzponom sta padla Ivan Bogataj, Pekovčan (1906–1943), pekovski mojster iz Žirov, in Janez Kavčič, Anžetov (1904–1943), čevljarski pomočnik iz Žirov.²⁶ Na planini Pečana (1476 m) je prišlo do spopada. Tu je brigada izgubila stik z Angleži. Zajeli so jih Nemci. Z uspešnim manevrom se je brigada za Kosmatim vrhom (1643 m) prebila iz obkolitve in se mimo domačije pri Novaku spustila v Rudensko dolino. Med Česnjico in Studenim je prestopila Selško Soro, se po Studenski grapi dvignila v Ojstri Vrh in pot nadaljevala skozi Martinj Vrh. Dne 24. novembra so se bataljoni spet vrnili h glavnini Prešernove brigade v Jesenico nad Cerknim.

Čez dva dni se je brigada prestavila v okolico Slugove doline (Robidnico), njen 2. bataljon pa se je 26. novembra namestil v Leskovici, kjer je počival do novega

premika brigade v noči s 7. na 8. november 1943. Temu bataljonu so poveljevali: komandant Franc Jernejc-Milče, njegov namestnik Karel Leskovec in politični komisar Stanko Petelin-Vojko. Bataljonski intendant pa je bil Vinko Žontar-Aleksandrov od Sv. Duha.²⁷ Sedaj je 2. bataljon dobil nalogo, da se premakne čez Selško Soro na Planico, 3. bataljon pa je bil poslan na Pokljuko, kjer je bil 15. XII. 1943 skoraj v celoti uničen. Prvi in četrti bataljon ter poveljstvo brigade pa so (razen komandanta brigade Svaruna) ostali na levi strani Selške doline.²⁸

Na Loškem se je najraje zadrževala Prešernova brigada v Leskovici v Malenskem Vrhu (Poljanska dolina), v Martinj Vrhu in v Pozirnu (Selška dolina). V posebnih razmerah pa zunaj Loškega ozemlja na Jamniku nad Kropo, kjer je imela hiter in varen umik na Jelovico, če je tako kazalo.

Spopad Prešernove brigade z gestapom v Pevnu

Planica (750 m) leži na pobočju istoimenskega hriba (823 m), kjer so ruševine nekdanje cerkvice sv. Gabrijela. Da je ne bi uporabili domobranci za svojo postojanko, so jo partizani leta 1945 porušili. Planica je pred vojno imela šest hiš in 40 prebivalcev in je spadala v občino Stara Loka, v času okupacije pa pod občino Žabnica. Tedaj je bil dovoz iz Loke 7 km po slabem kolovozu. Partizani so Planico imeli bolj za prehodno ozemlje. Preval Trate (724 m), tristo metrov severno od vasi, imenovan tudi Na Beču, leži na severozahodu nad Korenovo grapo in na jugu nad Pevensko grapo. Ta preval je bil izredno priročen, zato so ga partizani uporabljali pri prehajanju iz doline Bukovščice v Selški dolini na Sorško polje in v Škofjo Loko. Da je bilo to ozemlje hkrati zelo nevarno za partizane, priča spomenik 32 padlim. 27. marca 1942 je samo v Rovtu (711 m), kilometer

Vas Planica. V ozadju Kamniške planine. Foto M. M.

vzhodno od Planice, padlo 15 partizanov. Med njimi tudi Stane Žagar-Gornik. Vas Planica ni bila varen kraj, tudi zato ne, ker je od Loke oddaljena samo 5 km zračne črte in zelo dobro vidna tudi brez daljnogleda.

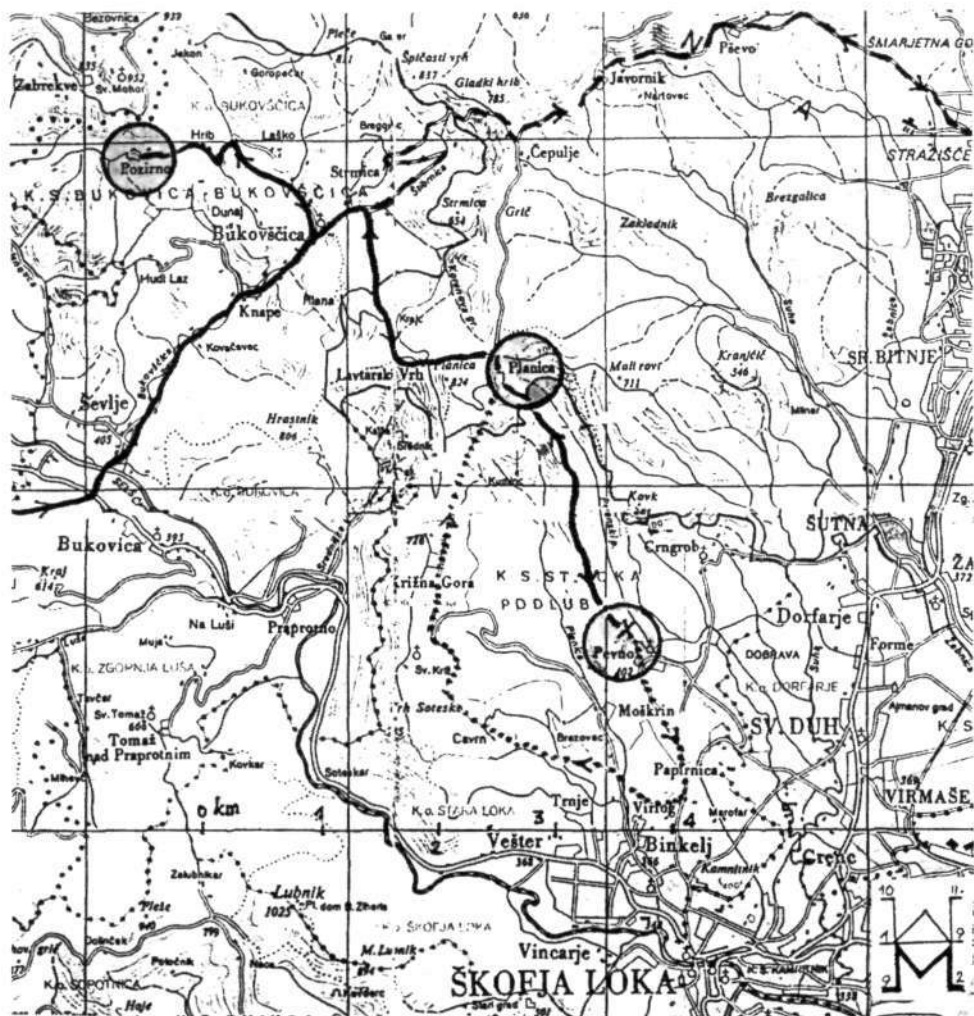
Zakaj je bil 2. bataljon Prešernove brigade poslan ravno na Planico v neposredno okolico Škofje Loke, je bilo bataljonskemu poveljstvu znano šele, ko je 8. decembra 1943 prijezdil v bataljon komandant brigade Rudolf Hribernik-Svarun.²⁹ Terenski obveščevalci so namreč pred tem ugotovili, da stojijo na železniški postaji v Škofji Loki cisterne z bencinom, in so o tem takoj obvestili komandanta brigade. Bataljonu se je tako že takoj ob prihodu na Planico ponudila priložnost, da zalogo bencina uniči. Za izvedbo te naloge je komandant na Planici iz dveh čet 2. bataljona izbral 30 najboljših bojnikov. Tako okrepljeno četo je razdelil na dva voda: eden naj bi napad varoval, drugi pa zažgal bencin.

Hkrati je imela intendantca 2. bataljona, ki jo je vodil Vinko Žontar-Aleksandrov, Petercov, od Sv. Duha, nalogo, da istega dne v Pevnu prevzame od loške intendance živila za brigado. Tako je skupina 15 mož že dopoldne 8. decembra 1943 odšla s Planice v Pevno po hrano, shranjeno v vaški sušilnici.³⁰ Partizani so vreče z živili nosili na ramah do Fortunove bukve na planiški poti, oddaljene dobrih 10 minut hoje iz Pevna. Tu jih je z dvokolesnikom (cizunkom) in konjem čakal Lovro Hribernik, po domače Brčenk s Planice, ki zaradi varnosti in tajnosti ni želel priti v Pevno.³¹

Iz bataljona na Planici je istega dne pobegnil neznan partizan v Loko in gestapu izdal, da bodo v večernih urah partizani ponovno prišli v Pevno po hrano. Ni pa vedel za glavno nalogo bataljona, to je za uničenje bencina. Poveljstvo bataljona je to držalo v strogi tajnosti. Zato kljub takojšnjemu sporočilu o pobegu partizana v Loko poveljstvo tudi ni ukrenilo ničesar za zavarovanje intendantov in ne čete, namenjene na železniško postajo Škofja Loka. Franc Jenko iz Pevna je v svoji izjavi zapisal: *»Decembra 1943. leta sem v popoldanskem času zagledal nekega partizana, ki je prihajal iz smeri Planice, kjer se je zadrževala brigada. Omenjeni partizan me je vprašal, kje je pot za Škofjo Loko. Z roko sem mu nakazal smer in takoj postal pozoren nanj. O tem sem obvestil terence, ki so se prav takrat nahajali na mojem skednju. Ti so obvestili brigado in se vrnili rekoč, da se brigada ne boji celega regimenta Nemcev.«*³²

Po opravljeni nalogi so se partizani, ki so prišli po hrano, razdelili. Manjša skupina je spremljala prevoz hrane na Planico, drugi pa so ostali v Pevnu, da bi zvečer iz Omanovega kozolca odpremili živila. Umaknili so se v Miheľovo šupo onstran pevenskega potoka in v njej bili čez dan v posebnem skrivališču, ki ni bilo nikdar odkrito. Miheľova mati jim je pripravila kosilo. Otroci pa so bili sila radovedni, zakaj mati kuha v tako velikih loncih, a da ji radovedni ne bi sledili, jih je zaklenila v sobo in odnesla hrano v šupo.

Bataljonski intendant i so se medtem z loškimi intendanti dogovorili, koliko krompirja, drugih poljščin in živine bo dala posamezna kmetija. Okoli pete ure popoldne so vojaški intendant i zapustili Miheľovo šupo in začeli po hišah nabirati krompir. Za večerjo jim je Miheľovka še skuhal a ajdove žgance in mleko. Za mizo je sedelo okoli 10 prešernovcev. Med njimi je bil tudi Janez Lukanc, Kuferšmidov, iz Karlovca.³³ Med večerjo je prišel v hišo gospodar Miheľ, ki je bil v hlevu pri živini. Partizanom za mizo je povedal, da je pravkar, sicer že v polmraku, videl neke postave, ki so ob cerkvi pospešeno hitele navzgor proti Proju. Naštel jih je petindvajset. Eden od partizanov je dejal neprizadeto: *»Nič posebnega, so že naši prišli s Planice po hrano in hodijo po Pevnu.«*³⁴

S polno črto je označena pot 2. bataljona Prešernove brigade 8. decembra 1943. Kraj spopada izbrane čete iz borcev 2. bataljona z gestapovci v Pevnu je označen s križcem. Zasledovanje bežečih gestapovcev iz Pevna v Loko in vračanje teh borcev na Planico, je označeno pikčasto. Črtkano je označena uspešna borbeno pot 1. in 2. bataljona Prešernove brigade 1943 iz Pozirna v napad na Stražišče – predmestje Kranja

Vrnimo se v bataljon na Planico, kjer se je pripravljala izbrana skupina za odhod na železniško postajo Škofja Loka. Poveljeval ji je komandant brigade Rudolf Hribernik. V njej so bili še tili poveljniki: komandant 2. bataljona Prešernove brigade Franc Jernejc-Milče, njegov namestnik Karel Leskovec in bataljonski politični komisar Stanko Petelin-Vojko in tudi Škofjeločana Peter Krajnik-Zino, namestnik komandirja 3. čete 2. bataljona in Alojz Krelj-Simon, politični komisar 2. čete 2. bataljona. Borci niso vedeli, kam bodo šli in po kaj. Le slutili so po

oborožitvi in ker gre z njimi komandant brigade, da se pripravlja pomembna akcija. V partizanih se ni nič spraševalo, temveč le poslušalo povelja. Oba Ločana, poveljujoča nižji enoti, sta vedela, da bosta pravočasno o vsem obveščena in kakšna bo njihova naloga.

Malo pred mrakom je odšla brez predhodnice po planiški poti navzdol proti Pevnu izbrana bojna enota z okoli 30 možmi. Spredaj je hodil komandant Svarun. Za njim pa borci, ki niso hodili drug za drugim kot ponavadi zaradi varnosti, saj so menili, da je pot prosta, saj je pred njo odšla v Pevno po isti poti skupina mož po hrano. Tudi na opozorilo o pobegu borca v Loko se niso ozirali. Severozahodno nad Pevnom se je kolona naenkrat zaustavila. Borci na čelu kolone so opazili nekaj sumljivega in takoj skočili v kritje za drevesi. Svarun je vprašal: »Kdo je tam?« Ker ni bilo odgovora so napačno sklepali, da so intendanti. Nato se je Svarun še enkrat oglasil: »Tu prešernovci!« V odgovor je iz neposredne bližine proti Svarunu zaregljala gestapovska brzostrelka in ga huje ranila. Ob tem sta bataljonska poveljujoča zaukazala: »Pokažimo jim, kdo so prešernovci.« Borci v ospredju so sovražnika zasuli z ognjem. To je bil sicer kratek, toda odločen napad, ki se mu sovražnik ni uspel zoperstaviti in se je takoj spustil v beg. Bojna skupina je bila namreč izredno dobro oborožena s strojnimi in brzostrelkami, da se o puškah ne govori. Vsak mož te skupine je imel še po več bomb. Skupina, v kateri je bil Peter Krajnik, se je ob streljanju sovražnika izločila in ga podila iz Pevna proti Loki skoraj 2 km daleč, tako da so že videli obrise Kamnitnika.³⁵

Med pokanjem pa so tudi intendanti iz Mihelove hiše zavzeli bojne položaje, še preden so bežeči gestapovci uspeli zapustiti vzhodni predel Pevna. S teh položajev so zadeli dva, ki sta obležala mrtva na vaški poti vzhodno za cerkvijo.³⁶

Peter Krajnik-Zino (1923)

Koliko gestapovcev je bilo ta večer ranjenih, ni znano. Partizani so imeli dve žrtvi. En borec je padel zahodno od Proja na kraju spopada, huje pa je bil prav tam ranjen komandant Svarun. Gestapovci so ob naskoku borcev tako bežali, da niti niso utegnili vzeti svojih padlih. Očitno sovražnik v svojo zasedo ni pripeljal dovolj moč. Po izjavi pobeglega borca so na gestapu računali, da bo v Pevno zvečer po hrano prišlo največ okoli 15 moč, ki ne bodo primerno oboroženi in sposobni odpora in jih bodo zlahka obvladali. Presenečeni gestapovci so prepozno odkrili, da so se spopadli z dobro oboroženo, bojov vajeno vojaško enoto Prešernove brigade, in to samo 3 kilometre pred Loko, ki je imela tedaj močno policijsko, orožniško posadko in gestapovsko izpostavo. Tako je bilo v vojašnici 950 SS rekrutov 19. policijskega polka, v mestu 150 policistov,³⁷ 30 stalnih orožnikov in 30 tajnih policistov s skupino raztrgancev, večinoma nekdanjih partizanov.

Pevenski primer je eden redkih v zgodovini NOB na Loškem, v katerem so morali gestapovci tako brezglavo bežati, da so Pevno lahko zapustili z manjšimi žrtvami. Njihov ponos je bil zagotovo zelo prizadet, še zlasti, ker niso imeli toliko časa, da bi s seboj vzeli oba mrtva. Vaščanov Pevna pa se je upravičeno polotil strah ob misli, kako se bodo Nemci maščevali za neuspeh svoje zasede in za padla gestapovca. To je bil v tistih časih zadosten razlog za požig vasi, za streljanje talcev in izgon vaščanov v koncentracijska taborišča.

Svarun je bil težko ranjen. Ena od krogel mu je zdrobila desno čeljust, druga je vstopila v telo na desnem boku in izstopila nad levim stegnom, tretji snop krogel pa mu je razparal nogo od kolka do kolena.³⁸ Alojz Krelj-Simon je poskrbel za njegov varen prenos na Planico. V Pevnu se četi ni več kazalo zadrževati in od tu iskati potrebno zdravniško pomoč, saj bi jih Nemci zlahka odrezali od varnega zaledja na Jelovici. Po hitrem slu so sporočili Brčenkcu na Planico, naj čimprej

Rudolf Hribernik-Svarun (1921), komandant Prešernove brigade

pride po planiški poti s pletenim košem – cizovnikom po ranjenega komandanta, ki so ga nosili iz Pevna štirje borci. Z Brčenkam so se srečali v Hrastah, kjer so utrujeni nosači počivali, vendar komandanta niso hoteli položiti v cizovnik, čeprav je bilo v njem poslano s slamo. Nosili so ga vso pot (eno uro in pol) na Planico. Komandant je bil ves čas tiho, tudi ječal ni. Takoj po prihodu bataljona na Planico so kuharji izpraznili kotle in zapustili Planico ter se z ranjenim komandantom preko Lavtarskega Vrha premaknili v Pozirno k Matičku.

Na Omanovem kozolcu in po hišah v Pevnu je tako ostala pripravljena hrana in živina, da bi jo partizani odpeljali oziroma odgnali. Že prvič bi moral iti po hrano v Pevno tudi Jože Dolinar-Muja s Planice, ki pa se je nalogi izognil. V večernih urah je z intendanti sicer odšel s Planice s cizovnikom, ki ga je vlekel vol, a se je ta ob pokanju za Pevnom sam urno zaobrnil in brez gospodarja s cizovnikom vred zbežljal naravnost domov na Planico.³⁹

Skupina borcev, ki je zasledovala bežeče gestapovce proti Loki, je izgubila stik s preostalimi borci. Čez Cavr in Križno Goro so se vrnili na Planico in od tam naprej v Pozirno. Šele tu so zvedeli, da bi četa morala na železniški postaji v Loki uničiti cisterne z bencinom.⁴⁰

Terenska kurirja na poti skozi Pevno 8. XII. 1943

Lojze Porenta-Boro, (1922), križnogorski kurir pripoveduje: »Nad Kmincem na Križni gori smo bili kurirji kljub tako poznemu času še vedno pod šotori. Bilo nas je več kot deset in gradili smo že zimsko zavetišče. Ta kurirska postaja je bila osrednja za rajon Škofja Loka. Od ustanovitve septembra 1943 do decembra 1943 smo bili kurirji predvsem domačini iz naselij pod Križno goro. To so bili Franc Potočnik-Perun, Frenckov, iz Papirnice kot prvi komandir; Tone Hafner-Strogov, Martancov, iz Stare Loke kot drugi komandir, jaz, Alojz Porenta-Boro, Matjažev,

Lojze Porenta-Boro

Gregor Zakotnik (1925–1944)

iz Pevna kot zadnji komandir, moj brat Franc Porenta-Luka, moj drugi brat Jaka Porenta, Peter Hafner-Jordan, Molčkov, s Trnja, Tone Hafner-Milče (tudi Vilče), Jordanov brat, Janko Hafner-Matjaž, Jordanov brat, Lojze Hafner-Živko, Jordanov brat, Jože Pogačnik-Tomo iz Stare Loke, in Tone Pintar-Miško, Bajtarčkov, iz Veštra. Decembra 1943 je bil komandir križnogorske postaje Strogov. Postaja je vodila delovodnik prejete in oddane pošte. Vsaka kurirska postaja je imela svojo šifro. Naša je imela oznako G-1. Tako oznako je imela kasneje relejna kurirska postaja v Podlonku. S šiframi je bila zavarovana tajnost sedeža postaje in naslovnika. Naselja v loškem rajonu so bila označena z arabskimi številkami. Zaradi varnosti smo vsak teden menjavali kraj in uro, kjer smo se kurirji sestajali. Drug na drugega smo čakali na dogovorjenem mestu največ eno uro. Tudi to je bil varnostni ukrep. Križnogorski kurirji smo vzdrževali zvezo z loškim, kranjskim in medvoškim rajonom. Mesta za izmenjavo pošte so bila prvotno v Breznici pri Zalubnikarju, kasneje v Luši pri Kovkarju, na Čepuljah in v Godeških dobravah. Na dogovorjena mesta smo kurirji hodili vsak drugi dan. V Dobrave, kjer je bila pot dokaj nevarna, sva hodila dva, Janko Hafner-Matjaž in jaz.

Z medvoške strani sta prihajala na to zvezo kurirja Ivan Knific-Drago, Ahčevov s Svetja in Tine Tehovnik-Grabnar, Črtancov iz Sore, takrat še priložnostni kurir in še ne partizan. Tehovnik je nesrečno končal 23. septembra 1944, ko je kot kurir relejne postaje G-25 nesel mleko od Zakotnika. Domobranci so ga na poti prestregli nad vstopom v Ločniško dolino (v Špici) in ga na zverinski način ubili, mu odsekali glavo in iz nje izpulili zlate zobe. Glavo so našli kasneje in jo posebej pokopali.⁴¹

Na pot sva se z Matjažem od Pevna dalje odpravljala le, ko se je tudi na polja spustil mrak. Tako kot že večkrat poprej, sva tudi 8. decembra 1943 prišla s Križne Gore v Pevno že popoldne in se do večera umaknila na Mihelov hlev v steljo. K nama je ves zaskrbljen prihitel gospodar Franc Jenko, Mihelovc in povedal, da je pravkar proti Loki pobegnil partizan iz Prešernove brigade, ki je prišel s Planice. Hitro sem se usedel na Mihelovo kolo in se odpeljal proti Loki, da bi ubežnika dohitel in ga zaobrnil. Zaman sem se pripeljal do Pščenega hriba, ubežnika ni bilo nikjer opaziti. Po povratku v Pevno smo bili vsi trije soglasni, da moramo o pobegu obvestiti brigado. Z Matjažem sva pospešila pot na Planico, do katere je normalno dobro uro hoda, opravila sva jo v tričetrt ure. Bataljonsko poveljstvo našega obvestila ni vzelo posebno resno. Po vrnitvi v Pevno sva v njem ostala do mraka in nato nadaljevala pot do najine poštne zveze. Zvečer se je spustila gosta megla, snega pa še ni bilo. Zapadel je šele okoli 22. decembra. Med potjo sva za seboj slišala gosto pokanje in žvižganje krogel.

Nazaj grede sva se ustavila pri Francu Hafnerju, Kržaju pri Sv. Duhu, kjer je bilo takrat osrednje partizansko oporišče. Od tu smo kurirji v partizane znosili veliko pušk in streliva, ki so ga Kržajevi dovažali iz nekdanje tehnične baze jugoslovanske vojske na Trati (danes Lesno industrijsko podjetje Jelovica). Ob najinem prihodu so bili pri Kržajevih domači sin Ivan-Jado, Franc Potočnik-Perun, Frenckov iz Papirnice, in Janko Šink-Runo, Mickin iz Stare Loke. Tu je čakal na kurirsko zvezo za odhod v partizane Gregor (Groga) Zakotnik, Anzelčev iz Starega Dvora. Od Kržaja sem odšel skupaj z Jadom in Perunom. Tam pa je ostal Matjaž z Runom in z Anzelčevim Grogom. V Pevnu sem se od ostalih ločil in odšel v našo postojanko na Križni Gori. Matjaž se je k nam vrnil po nekaj dnevih.⁴²

Janko Hafner-Matjaž, (1919), Molčkov, s Trnja, kurir na Križni Gori, pripoveduje:

Kurirska pot s Križne gore v Godeške dobrove je bila od Gorajt dalje dokaj nevarna. Morali smo prečkati glavno cesto v Škofjo Loko in gorenjsko železniško progo, ki so jo varovale patrulje železniške policije. Še posebno radi so orožniki in policisti postavljali zasede pri svetoduški cerkvi in pri Ajmanovem gradu. Pri prehodu iz gozdnatih Gorajt sva se z Borom vedno oglasila pri Pelinovču, hiši na zahodnem obrobju Gorajt vendar že pri Sv. Duhu. Pelinovčeva je vsakič vzela v roko kanglico za mleko in odšla na poizvedovanje, ali je pot skozi vas varna.

Od Kržaja smo 8. decembra 1943 Janko Šink-Runo iz Stare Loke, Gregor (Groga) Zakotnik, Anzelcev iz Starega Dvora in Edi Šelhaus iz Loke odšli okoli 9. ure zvečer še h Kekelču pri Sv. Duhu z namenom, da vzamemo morebitno pošto za Križno Goro. Ko smo bili v hiši, je iz Pevna domači sin – partizan pripeljal

Janko Hafner-Matjaž (1919)

skupino partizanov, in če se pravilno spominjam, je to bila transportna četa Gorenjskega odreda. Glede na to, da smo bili namenjeni v Pevno, v katerem je okoli šeste ure pokalo, je Žontar dejal, da je bilo vse mirno, ko so oni šli skozi vas. Pokanje, ki so ga pred prihodom v Pevno slišali, so si razlagali, da so prišli iz vojašnice v Pevno nemški rekruti na nočne vaje. Vseeno smo Pevno po odhodu od Kekelča zaradi varnosti obšli na južni strani. Oglasil sem se na Trnju na svojem domu. Sestra Julka se je začudila, kako sem se lahko prebil skozi policijske straže ali mimo nemških patrulj. Vsi štirje smo zatem ugotovili, da se resnično nahajamo znotraj nadzorovanega ozemlja in se moramo iz njega zato čimprej rešiti proti Stari Loki.

Zabredli smo v Starološki potok in se pod zaščito vrbovja začeli pomikati navzdol do Nacka, prve hiše v Virlogu, kjer smo se ločili. Janko Šink in Edi Šelhaus sta odšla k Lenkču, kjer so prifarski terenci imeli svoje skrivno zavetišče. Sam pa sem stopil do Nacka v hišo Jožeta Dolenca, medtem ko je Groga, ki je bil namenjen

v partizane, zaostal. Stopil sem v hišo in pustil vrata priprta, za Grogo. Ker ga ni bilo, sem zaslutil, da ga je morala zagrabiti policijska patrulja ali zaseda nekje v bližini hiše. To je bil zadosten razlog, da nisem upal vrat zapreti, saj bi to zagotovo vzbudilo pri Nemcih pozornost in bi vstopili v hišo. Zato sem od znotraj vrata z nogo zadrževal, da je med podboji ostala reža. Tako sem nepremično stal do jutra, ko je stanovalec Franc Čuden odšel na delo in ugotovil, da ni nobenih Nemcev pred hišo. V hiši smo bili celo noč kot na trnju, kdaj bodo v hišo vstopili Nemci z Grogo.

Iz tega je moč zaključiti, da je Groga prestregla ena od policijskih patrulj in ga takoj odvedla v Škofjo Loko. Groga je bil 24. januarja 1944 v Šenčurju ustreljen kot talec.

Izmučen od napete in prečute noči sem se zavlekel v Lampov listnjak. Po dveh dneh sem se vrnil v kurirsko postajo na Križno Goro.«⁴³

Pevno gori

8. december 1943

Še istega dne zvečer, 8. decembra 1943 ob 23. uri, je iz škofjeloške vojašnice v spremstvu loških gestapovcev na jugozahodno stran vasi vdrla policija. Okoli petdeset metrov pred Omanovim kozolcem so postavili topove. Plameni iz gospodarskih in drugih kmečkih objektov, ki so jih Nemci ob prihodu zažgali, so razsvetljevali postavljanje topov. Gorelo je pri Alčevih, pri Grogarčku, pri Omanu in pri Štinetu. Tudi pri Fortunovih so trikrat poskusili zažgati, a so ženske vsakokrat ogenj pogasile. Prvotni namen Nemcev je bil, da bi ob svetlobi gorečih poslopij Pevno s topovskim obstreljevanjem porušili do tal, moške usmrtili, ženske in otroke pa izselili. Ob razsvetljenem Pevnu so gestapovci odšli iskat svoje pogrešane. K Mihelu so prinesli na dvorišče oba padla gestapovca. Iskali so še tretjega, a ga niso našli. Ob prvih topovskih streljih se je namreč v Pevnu sam pojavil. Ta se je na begu ločeno umikal pred partizani vzhodno od Pevna. Soditi je bilo, da je bil eden pomembnejših gestapovcev. Ob njegovi vrnitvi je šef gestapa Luther, ki je vodil operacijo, omilil svojo prvotno uničevalno namero.

Prva topovska krogla je priletela skozi okno Omanove hiše v kuhinjo, druga je prebila streho cerkvenega zvonika. Od gorečih gospodarskih poslopij so pri Alču in pri Štinetu popustile nosilne traverze in so se oboki nad hlevom delno porušili, pri Alču ubili dve, pri Štinetu pa tri krave.

Policija je vse do pete ure zjutraj s topovi streljala v Križnogorsko hribovje, a krogle so padale tudi pod vas Planico. Med streljanjem se je več Pevencev umaknilo iz vasi, nekateri v gozdove, drugi v sosednje vasi. Okoli 23. ure so Nemci začeli s topovi in minometi obstreljevati tudi Križno Goro. Granate so zdaj padale ponovno na Planico, prav pod Brčenkove njive. Pričakovati je bilo, da bodo Nemci po končanem topovskem obstreljevanju pritisnili na Planico, vendar se to ni zgodilo.

9. december 1943

Policija je s topovi vred zapustila Pevno 9. decembra ob petih zjutraj. Okoli devete ure so se v vas vrnili gestapovci s šefom Luthrom na čelu in policisti iz škofjeloške vojašnice. Prebivalce so nagnali iz hiš pred cerkev. Tu so moške ločili od žensk in otrok in jih zastražili. Moškim so zagrozili, da jih bodo, če bo padel le en sam Nemec, takoj postrelili in vas zravnali z zemljo.

Izpraznjene hiše so med tem policisti preiskovali, v njih pobirali meso, mast, moko, klali prašiče ter kure in si v hišah prilastili več dragocenih predmetov. Okoli poldneva so žene preprosilje Luthra, da je moške izpustil.

Popoldne so se Nemci umaknili nazaj v Loko. Še pred odhodom pa so vnovič zagrozili, da se bodo vrnili v vas in gorje vaščanom, če se bo kateremu izmed njih kaj zgodilo. Vendar ta večer policistov in gestapa ni bilo več v Pevno. Zaradi nemških groženj sta svoj dom tega dne zapustila oče Franc Kalan-Oman, ki se je umaknil na Križno Goro in mati Frančiška, ki je zbežala na dom k svoji poročni hčerki.

10. december 1943

Okoli devete ure so se v Pevnu vnovič pojavili policisti iz loške vojašnice s tovarnjaki. Tokrat so pobrali v vasi govejo živino, konje in preostale prašiče s kmetij, katerim so požgali hleve in gospodarska poslopja. Vso živino so odpeljali v škofjeloško vojašnico. Po posredovanju Jožeta Logondra, župana občine Žabnica, kamor je takrat upravno spadalo Pevno, so policisti odvzeto živino pozneje vrnili. Nemci so hrano in živino odpeljali iz Pevna predvsem zato, da bi partizanom onemogočili dostop do nje.

Dosedanje pisanje o spopadu v Pevnu

Komandant Svarun je bil šele dva meseca na čelu brigade, ko je bil ranjen. Med borci je bil zelo spoštovan in priljubljen poveljnik. Partizanski pisatelji so v letih 1965–1980 dogodek v Pevnu opisovali vsak po svoje. Obstajajo pa tudi vojaška poročila, s katerimi so nižje vojaške enote obveščale višje, in tako je operativni odsek štaba IX. korpusa NOV in POJ 31. XII. 1943 poslal operativnemu odseku glavnega štaba NOV in POS naslednje sporočilo o spopadu v Pevnu:⁴⁴

Od 9. na 10. XII. 43: Deli 2. bat. VII. brigade so pri vasi Pevno (Škofja Loka) iznenada naleteli na nemško ofenzivo³, ali vsled odločnosti in duhaprisotnosti komandanta brigade Svaruna⁴ so pobili 7 Nemcev in jih več ranili. Opomba 3 pojasnjuje, da to ni bila ofenziva, temveč manjša lokalna akcija, opomba 4 pa pove, da je to Rudolf Hribernik.

Z vojaškega vidika je ta spopad opisal politični komisar 2. bataljona Prešernove brigade. Njegov opis dogodkov v Pevnu v celoti objavljamo.⁴⁵

Ko je 2. bataljon prispel v Planico, se je najprej dobro zavaroval s patroljami in stražami, nato pa navezal stike s tamkajšnjimi terenskimi aktivisti. Ko je štab bataljona, pri katerem je bil tudi komandant brigade Rudolf Hribernik-Svarun, zvedel, da Nemci drže na železniški postaji v Škofji Loki nekaj cistern z bencinom, ki bi se jim bilo moč približati in jih zažgati, je bil načrt za prvo akcijo že tu.

Skupina, ki naj bi izvedla to akcijo, je iz Planice krenila proti večeru in se v mraku bližala vasi Pevno, odkoder je bilo še kako uro hoda do cilja. Na čelu kolone je hodil komandant brigade Svarun. Nenadoma je pred seboj zagledal temne postave. Sprva ni še nihče streljal. Ko jih je Svarun povprašal, kdo so, so odgovorili, da so prešernovci. Dejansko pa so bili Nemci v spremstvu slovenskih »raztrgancev«. Iz neposredne bližine so začeli kositi s svojimi brzostrelkami in tako je eden izmed mnogih rafalov oplazil tudi Svaruna. Zadele so ga štiri krogle, izmed katerih mu je ena zdrobila čeljust in obtičala pod jezikom, druga pa razparala eno nogo od kolka do kolena. Kljub hudim ranam je bil Svarun že mesec dni kasneje spet v svoji brigadi.

Iznenadni nemški napad je naše borce sprva nekoliko zmedel in so si poiskali kritje izza debel. Ko pa so videli, da je njihov komandant bržkone padel, so vsi hkrati jurišali in sovražnika pognali v vas. Nato so poiskali komandanta in ga hudo ranjenega odnesli v Planico, odtod pa v bolnišnico pri Prtovcu.

Vse kaže, da je akcija morala biti izdana. Prav tega dne je namreč dezertiral neki borec, doma iz Poljan, in se javil Nemcem v Škofji Loki. Vaščani iz Pevna so prek kurirjev to sporočili štabu bataljona, ta pa opozorila menda ni upošteval.³⁰⁰

Nemci in raztrganci, ki so bili besni, ker jim zaseda ni uspela in ker so pri tem imeli nekaj mrtvih in ranjenih, so se še tisto noč začeli znašati nad vaščani.³⁰¹ Ob enajstih ponoči so znova prihrumeli v vas, z vso močjo nabijali v gozd in požigali hiše. Raztrganci so prav Peven imeli že dolgo na piki, saj so dobro vedeli, da je vas naklonjena partizanom. Grozili so, da bodo vse postrelili, če bo iz gozda padel nazaj le en strel. Nato so začeli po vasi ropati in streljati prašiče, nakar so jih odpeljali s seboj v Škofjo Loko. Vaščanov pa tudi njihovo divjanje ni omajalo; še to noč jih je šest odšlo v partizane.³⁰²

³⁰⁰ Rudolf Hribernik-Svarun in Karel Leskovec nasprotno trdita, da za to akcijo ni vedel nihče izmed borcev. Akcijo bi potemtakem lahko izdal le kak aktivist. Povsem možno pa je, da so Nemci in raztrganci čakali kake kurirje, čeprav s tem še ni pojasnjeno, zakaj so se izdajali za prešernovce. Drugi bataljon je bil na njihov teren prišel šele to jutro in jim je torej vendarle nekdo to moral sporočiti.

³⁰¹ Podatki o sovražnikovih izgubah so zelo različni. Po nekaterih virih (dodatek gradivu) naj bi en Nemec padel, več jih je bilo ranjenih, Obveščevalni dnevnik pa navaja, da so Nemci imeli menda osem mrtvih, enega huje in več laže ranjenih. Bržkone pa so ti podatki le pretirani in so bile sovražnikove izgube manjše.

³⁰² Dodatek gradivu, str. 179.

Pod opombo 300. pripominjam, da je to odprto vprašanje pojasnjeno v poglavju Spopad Prešernove brigade v Pevnu.

Nadalje pogledjmo, kaj je o spopadu v Pevnu napisal namestnik komandanta 2. bataljona Prešernove brigade.⁴⁶

...Ranjencu so usta hitro zatekala, če je hotel kaj povedati, je le s težavo premikal jezik, iz ust pa se mu je kri valila v rdečih kepah. Druga krogla ga je zadela na levi strani v trebuh, tretja pa mu je razparala desno nogo od kolka do kolena. V grlu me je stisnilo, preveč je bil razmesarjen, da bi vse to prenesel, čeprav je bil trden kot iz železa. Ustavili smo mu krvavitev. Potem je dejal: »Poslušajte tovariši!« Zbral je vse moči, da bi bataljonskemu štabu dal zadnja navodila. Vsak trenutek pa je bil pomemben, ker smo ga morali čimprej odnesti, da bi mu pomagal brigadni zdravnik. »Kakor vidite, je nocojšnja akcija propadla. Lahko pričakujemo, da nas že proti jutru napadejo Nemci.« Besede smo komaj razumeli, jezik ga ni več ubogal in oteklina se je že širila na obraz.

Ko smo stali okrog njega in poslušali njegove besede, se mi je zdelo, da slišim tisto lepo Gregorčičevo pesem »Hajdukova oporoka«. Pred očmi sem zagledal prizor, ko hajduki, sklonjeni nad smrtno ranjenim harambašem, poslušajo njegove zadnje besede.

Na dvorišču pred hišo so stale pripravljene sani. Upali smo, da ga brigadni zdravnik zakrpa vsaj toliko, da ga potem spravimo na Jelovico v bolnišnico. Na saneh je bilo nekaj zrahljane slame, kamor smo previdno položili ranjenca. Pod nogami je zaškripal sneg. Z nami je šla vsa četa, meni pa so naročili, naj ga čimprej spravimo na varno v bolnišnico pod Ratitovcem.

Čez dobro uro smo prišli v štab in ga v hiši položili na tla. Zdravnik doktor Štangel se je zasukal okrog njega in ni in ni mogel verjeti, da so ga krogle tako zelo razmesarile. Razrezali so mu škornje in hlače, kjer se je bila nabrala mlaka

krvi, obvezali so ga in ga pripravili za dolgo in naporno pot. Svarun ni več govoril, samo z glavo je rahlo zmigoval. Oči so mu legle globoko v jamice, obraz pa mu je postal prsteno bled. Bolničarka mu je večkrat poskusila v usta viliti požirek žganja, toda tekočina je vedno stekla po bradi. Zaradi otekline ni mogel odpreti ust, težko je dihal in mučil ga je kašelj...

Svetko Kobal je o ranjenem Svarunu pisal v Loških razgledih 26, 1979, str. 214., in v njih objavlja del izjave Rudolfa Hribernika.

Okrog 10. 12. 1943 je bil pri Pevnem pri Škofji Loki težko ranjen komandant Prešernove birgade tovariš Hribernik-Svarun. Hudo ranjenega komandanta so odnesli na Planico in od tam v bolnišnico pri Prtovču.¹⁵ Tovariš Hribernik pravi, da so ga nato prepeljali do Lajš in hitro iskali zdravnika iz Škofje Loke. Dr. Kocjančiča so pripeljali z vozom preko Bukovščice do Lajš, kjer je opravil prvo operacijo in obvezal rane. Tovariš Lojze Žontar-Aleksandrov je povedal, da je iz Loke zelo hitro prišel zdravnik, vendar zaradi konspiracije niso vsi vedeli, kdo je. Aleksandrov pravi, da so z velikim strahom čakali pred hišo v Lajšah, kako se bo operacija iztekla.

Partizanski zdravnik dr. Edvard Pohar pa je kasneje prevzel tovariša Hribernika na javki pod Prtovčem za bolnico v bližini Podlonka. Verjetno še živijo nekatere priče, ki bi lahko dogodek še natančneje osvetlile in odgovorile na vprašanje, kdo je tovariša Kocjančiča peljal v Lajše, kdo ga je obvestil in podobno.

Rudolf Hribernik v tretji knjigi Opredelitev sicer zajema decembrski čas 1943, vendar v njej ne omenja spopada v Pevnu.⁴⁷

V Loških razgledih 27, 1980, str. 266, pa je Svetko Kobal o tem dogajanju objavil še odlomek iz Ukane Toneta Svetine.⁴⁸

Tone Svetina v »Ukani« (prva knjiga, str. 202 in 203) piše naslednje: »Ko so se posvetovali, kako bi prišli do zdravnika (za Svaruna), se je javil borec Škofjeločan, ki je nekaj časa delal z zdravnikom, ko je hodil zdraviti ranjene partizane po domovih. Njegovega predloga so se oprijeli kot rešilne bilke. S seboj so mu dali borca domačina, da ga bo spremljal za slučaj, če bi padla v zasedo, ali če bi bil kateri od obeh zadet, da bi drugi lahko izvršil nalogo. Takoj sta odšla proti mestu, v katerem je bilo nastanjenih dva tisoč Nemcev. Medtem se je vodnik s svojim spremljevalcem prebil v mesto do zdravnika.

Dvakrat sta se ognila Nemcem, ki so šli v zasedo. Sredi noči sta bredla čez reko in se prითhotapila po razsvetljenih ulicah k hiši, kjer je stanoval zdravnik. Poklicala sta po dogovorjenem znamenju. Oddahnila sta se šele, ko jima je mož obljubil, da bo zjutraj, takoj po policijski uri, šel na pot.

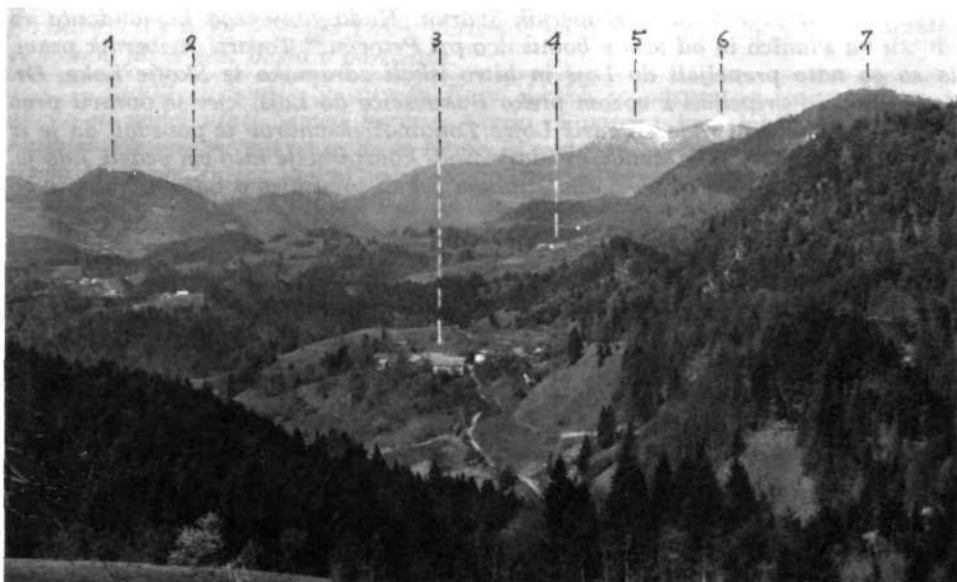
Na Jamniku se je Svarun v kmečki hiši boril za življenje. Z dnem se je vrnil vodnik z vestjo, da pride zdravnik. Dopoldne je res prišel v spremstvu patrolje, ki je čakala nanj v dolini. Do podnožja se je pripeljal srečno, ne da bi ga motili Nemci. Zdravnik se ni niti oddahnil. Z bolničarko, ki mu je služila za instrumentarko, se je takoj lotil dela. Zunaj so čakali borci. Tudi Orlov s svojimi ni hotel oditi, preden ne bi zvedel, kako je s Svarunom. Zdravnik se je sumljivo dolgo zamudil z ranjencem. Končno pa se je pokazal na vratih z veselim obrazom, povedal, da je s Svarunom vse v redu, in si obrisal potno čelo.«

Že v osnovnem sestavku smo ugotovili, da v »Ukani« gre za dr. Viktorja Kocjančiča. Čeprav so ti dogodki romansirani, pa so verjetno dokaj točni. Zanimivo bi bilo ugotoviti, kdo sta bila Ločana, o katerih je govor. Ali je že kdo živ? Ali še kdo lahko kaj prispeva k razjasnitvam? Vsak prispevek bo dobrodošel.

Kdo in kako je resnično pomagal ranjenemu komandirju Svarunu?

Prva zdravniška pomoč je bila Svarunu posredovana pri Matičku v Pozirnu, kamor se je nastanilo poveljstvo 2. bataljona. Ta hribovska vasica (600 m) leži na južnem obronku Sv. Mohorja (952 m) v Selški dolini.

Skozi vas Pozirno se je že ponoči 15. januarja 1942 pomikala z Dražgoške gore – po bojih v Dražgošah in po spopadu na Mošenski planini – kolona 180

1 Sv. Miklavž (995 m), pod njim vas Spodnja Golica (590 m), levo od Miklavževe gore Zgornja Golica (810 m). Pod Spodnjo Golico kraj Hrib, desno kraj Laško. Oba zaselka spadata pod Bukovščico – 2 Porezen (1630 m) – 3 Strmica (565 m) – 4 Pozirno (600 m) – 5 Gladki vrh (1667 m) – 6 Kosmati vrh Ratitovca (1643 m) – 7 Sv. Mohor (952 m). Foto M. M. s Čepulj

ranjenih, ozebljih in lačnih borcev razpuščenega Cankarjevega bataljona, ki so se vračali v domače kraje.⁴⁹

V tej partizanski vasi so se iz vojaško strateških razlogov pogosto radi zadrževali bataljoni Prešernove brigade. Od tod so zlahka odhajali na razne pohode (sabotažne, mobilizacijske, preskrbovalne) na Sorško polje od Kranja do Škofje Loke. Skozi Pozirno so odhajali partizanski mobiliziranci v Farji Potok, kjer jih je Gorenjsko vojno področje razvrščalo po posameznih enotah. Zaradi vsestranske priročnosti (zemljepisne lege, višine, oblikovitosti tal in potov na vse strani) se je v Pozirnu naselila leta 1944 transportna četa Gorenjskega vojnega področja, ki ji je poveljeval najprej Janez Žumer-Gorazd in nato Miloš Zakotnik-David.⁵⁰ Nemci so v spopadu s partizani 22. novembra 1944 požgali Primčevo domačijo. Kot odporniškemu gibanju najbolj naklonjene družine so omenjene Zavratarjeva, Vrhunčeva in Matičkova.⁵¹ Kraj je dajal zavetje Pevencem, ki so bežali zdoma pred nemškim nasiljem. K Muju so se zatekli Matjaževi iz Pevna, ki so jih Nemci nameravali izseliti.⁵²

Na Miklavžev dan, 6. decembra 1943, je Malči Mesec, Matičkova gospodinja, rodila sina. Dali so mu ime Niko. V spodnje prostore – hišo so v polnočnih urah 8. decembra 1943 prinesli ranjenega Svaruna, bataljon pa se je razvrstil po drugih hišah Pozirna.⁵³ Komandant brigade je bil potreben hitre zdravniške pomoči, toda v bližini ni bilo pri roki vojaškega partizanskega zdravnika. Tedaj je prišla na pomoč zdrava, preudarna kmečka pamet. Takrat so bili najbližji zdravniki v Železnikih, v Stražišču in v Loki. Odločili so se, da bodo zdravnika iskali v Loki, kjer sta bila med tednom na razpolago dva, v soboto in v nedeljo pa trije. Gospodar Janez Mesec (1906–1978), Matičk, in Malka Benedik, Zavratarjeva, iz Pozirna 6, sta se odpeljala z vozom v Loko po zdravnika s prošnjo, naj nujno odide k porodnici. Domov v Pozirno sta pripeljala dr. Alberta (Bertla) Homana,⁵⁴ splošnega zdravnika iz znane Homanove družine na Mestnem trgu. Da se odpelje v Pozirno k porodnici, je bilo za zdravnika povsem razumljivo, saj je imela Matičkova Malči le dva dni starega dojenčka in je še ležala v porodniški postelji. Ta zvijača ali pretveza je bila s partizani vnaprej dogovorjen varnostni ukrep. Ob morebitnem srečanju z nemško policijo na obhodu ali s stalno pri Praprotniškem mostu bi bilo tako pri roki pojasnilo, ki bi ga zdravnik, ki je odlično govoril nemško, takoj potrdil.

Ob prihodu zdravnika v Pozirno so pri Matičku ranjenega komandanta položili v hiši na kmečko mizo in zdravnik je začel z delom. Rane je Svarunu očistil in ovil ter ga tako usposobil za daljši prenos v partizansko bolnišnico. Vendar zdravnik zaradi netočnega obvestila s seboj ni imel zadosti povojev, da bi obvezal številne rane. Zato so prišle prav otroške plenice in povoji, ki so se sušili na peči.⁵⁵

Lojze Krelj-Simon se spominja: *»Poklical me je komisar 2. bataljona brigade Stanko Petelin-Vojko, rekoč, naj vstopim v Matičkovo hišo, ker da je v njej moj 'loncman'. V hiši sem pri ranjenem komandantu zagledal Homanovega zdravnika Bertelna in ta me je kot svojega nekdanjega brivca takoj spoznal. Vprašal sem ga, kako je s komandantom. Odgovoril mi je, da je z njim sedaj vse v redu in da bo*

Malči mesec (1910), Matičkova gospodinja
iz Pozirna

Janez Mesec (1906–1978), po domače Matičk,
iz Pozirna

Stara hiša Janeza Meseca-Matička iz Pozirna

kmalu ozdravel. Verjetno pa mu bo na obrazu ostala manjša brazgotina. Naslednje jutro pa so za Svarunov prenos v partizansko bolnišnico odbrali ustrezne borce; za prenos in varstvo.⁵⁶

Matičk je nevede pripeljal ravno pravega zdravnika, saj je bil dr. Homan hkrati zobozdravnik in mu je zato lahko pomagal pri rani v ustih. Dne 10. decembra 1943 so Svaruna odnesli na nosilih skozi Zabrekve (860 m) čez sedlo Prevalje (666 m), po kolovozu nad Lajšami skozi Dražgoše na Razstoke. Na Jesenovcu nad Podlonkom so ga prevzeli bolničarji in ga odnesli v bolnišnico Gorenjskega odreda v Brsnicah, imenovano 'Zadnja rezerva'. Tu ga je negovala bolničarka Tončka, ki je pozneje postala njegova žena. Bolnišnico je tedaj vodil dr. Edvard Pohar.⁵⁷

Zdravnik dr. Albert Homan (1903–1990)

Iz prispevka izhaja, da terenski partizani 8. XII. 1943 niso izdali namenov 2. bataljona Prešernove brigade, kot so to sumili prešernovci. Napad na izbrano četo je bil naključen, ker sta istočasno odšli v Pevno izbrana četa in izdani intendant.

Ob razmišljanju, kaj bi se zgodilo, če bi četa šla na kolodvor s Planice po crngrobski poti, intendant pa po poti v Pevno. Tedaj bi četa nemoteno prišla na kolodvor, opravila načrtovano diverzantsko nalogo, ki bi bila zagotovo odmevna. Gestapovci pa bi z lahkoto opravili v Pevnu z maloštevilnimi in s slabše oboroženimi intendant. Ob zmagi gestapovcev bi v tem primeru Pevencem morda prizanesli, ali pa tudi ne.

Pavle Gosar-Razin je sporočil, da je v Omanovem kozolcu ponoči 9. XII. 1943 zgorelo 1000 kilogramov nemškega umetnega medu, 100 kg soli, 25 kg sladkorja, 10 kg makaronov, nekaj konzerv ter druge špecerije in galanterije.⁵⁸

Kot dan spopada v Pevnu sta omenjena 8. in 9. december 1943, tako v ustnih izročilih kot v med vojno nastalih dokumentih. V poglavju Pevno gori sem se odločil za 8. december. Dan so mi povedali Fortunovi iz Pevna, med njimi domači sin Tone Logonder, akademski slikar. Ta mi je še posebej povedal, kako težko so umirali 8. aprila 1945 talci v Jožefovem gozdiču v Pevnu. Tudi drugi Pevenci so potrdili 8. december 1943, ker se je to dogajalo na nepremakljivi Marijin praznik – brezmadežno spočetje. Osmi december 1943 posredno potrjuje tudi Matičkova družina iz Pozirna, ki je bila pred dvema dnevoma bogatejša za novega družinskega člana Nikota. Tudi vojni dopisnik Prešernove brigade Veljko Križnik omenja 8. december kot prihod 2. bataljona brigade na Planico, ki je še isti večer po spopadu v Pevnu tudi Planico zapustil in odšel v Pozirno.

Nasproti temu pa navaja kot dan spopada od 9. na 10. december 1943 poročilo Operativnega štaba IX. korpusa NOV in POJ z dne 31. XII. 1941. Ta dan ima po vsej verjetnosti svoj izvor v poročilu Pavleta Gosarja-Razina poslanem komiteju KPS rajona Škofja Loka, v katerem navaja požig Omanovega kozolca v Pevnu v noči z 9. na 10. december 1943. Komite je poročila pošiljal Pokrajinskemu komiteju KPS za Gorenjsko. Ta pa naprej poveljstvu IX. korpusa. Od kod za isti dogodek dva različna dneva, ki za ta prispevek nista bistvena, nisem nadalje raziskoval.

Do konca leta je brigada opravila naslednje:

Po novembrski sovražnikovi ofenzivi in neuspelem uničenju bencinskih cistern na škofjeloškem kolodvoru Prešernova brigada ni smela mirovati. Albin Drolc-Krtina, ki je prevzel poveljstvo brigade, je čutil, da manjka po vsem tem taka zaključna letna akcija, ki bo odmevna. Nedaleč od Kranja je osredotočil vse tri bataljone v Pozirno, Strmci, nekatere enote Gorenjskega odreda, pripadnike varnostne obveščevalne službe in terenske partizane. 16. decembra 1943 zvečer so vdrl v Stražišče v Hellerjevo tekstilno tovarno. Iz nje so odnesli 109 bal blaga, pogonske jermene in pisalne stroje. Istočasno so z minometi in s težkimi strojnimi obstreljevali železniško postajo Kranj in tovarno letalskih delov, danes Iskra. Pri Orehku so razstrelili železniški most in onesposobili za promet betonski most na glavni cesti Ljubljana–Kranj. Uspel široko zasnovan podvig tako rekoč v samem Kranju je na občane Kranja in po vsej Gorenjski napravil globok vtis. 16. december 1943 je bil za nemško zasedbeno oblast velika vojaška klopota, saj je po njihovi neuspehi novembrski ofenzivi preteklo le 23 dni.

Zaradi izpada večerne prehranjevalne akcije 8. XII. 1943 v Pevno je brigada morala to izgubo nadoknaditi. Čez deset dni, to je 18. decembra, so bataljoni Prešernove brigade ob 16. uri odšli čez Laško, Bukovščico, Lavtarski Vrh, Križno

Goro, Cavn v Staro Loko, kjer so pri Mruščku (Bergantu) in pri Papežu uspešno napravili prehranjevalno akcijo in brigado založili v živili.⁵⁹

Brigada je 19. decembra 1943 v sami Loki mobilizirala 17 ljudi, dva pa ustrelila. Vse to je bil zadosten razlog, da si je sovražnik prizadeval zvedeti od kod prihaja brigada izvajati uspešne akcije.

Dne 22. decembra je zapadel sneg, ki je sovražniku znatno olajšal zasledovanje. Do spopada Nemcev in spremljajoče čete težkega orožja brigade je prišlo na Bezovnici pod samim vrhom Sv. Mohorja. Sovražnik se je prikradel s severa (Besnice), ki ni bil varovan. Napadeni četi sta odhitela na pomoč 1. bataljon iz Pozirna in 4. bataljon iz Topolj. V ostrem spopadu sta padla Alojz Potočnik-Gorebčar (1908–1943) iz Bukovščice in mitraljezec Janez Pretnar-Urhov (1924–1943) iz Spodnjih Gorij. Ranjeni so bili trije borci, med njimi teže namestnik komandanta brigade Albin Drolc-Krtina. Dobil je strel v prsi. Janez Mesec-Matičk iz Pozirna je Krtino s sanmi odpeljal na Jesenovec, kjer so ga prevzeli bolničarji bolnišnice Gorenjskega odreda nad Podlonkom. Tako sta bila istočasno na zdravljenju v tej bolnišnici komandant brigade in njegov namestnik.

Prebivalcem Pevna je maščevanje Nemcev prineslo mnogo strahu in materialne škode. Partizanom najbolj naklonjena Omanova družina je morala zapustiti svoj dom. Po tem požigu se je tudi začela krhati prvotna enotnost Pevencev do odporniškega gibanja.

Nasproti temu pa je zaznati veliko pripravljenost hribovskih prebivalcev Planice in Pozirna pomagati ranjenemu komandantu Svarunu in preganjanim Pevencem in brigadi pri oskrbi s hrano.

* * *

Glede poglavja Dosedanje pisanje o spopadu v Pevnu pa tole: Našteti partizanski pisatelji, ki opisujejo pomoč civilnih zdravnikov v zadnji svetovni vojni partizanom, so se kot je videti prav v primeru huje ranjenega R. Hribernika-Svaruna vse preveč zanesli na nepreverjene vire in podatke ter se tako odmaknili od zgodovinske resnice. Takšno pisanje danes zavaja tako bralce kot tiste, ki poklicno proučujejo dokumentacijo in vojaško literaturo o novejši zgodovini slovenskega naroda. Partizanski vdor v Loko po zdravnika je preveč svobodna in krivična izmišljotina, ki izriva iz zgodovinskega dogajanja imena skromnih človekoljubnih in pogumnih gorskih prebivalcev Plànice, Pozirna in loškega zdravnika. Skupaj so nesebično reševali življenje partizanu in pri tem tvegali svoja. Sovražnik je takrat taka dejanja kaznoval s smrtjo. Opisana pomoč Pozirjanov in dr. Homana dokazuje, da je tudi gola resnica, brez romansiranja ali mašil iz levega rokava, lahko čitljivo branje. Ob napisanem naj na koncu za povrh povem, da je Marija Mesec-Matičkova od nekdanjih borcev, ki so se zadrževali v Pozirnu, zaman pričakovala zaproseno izjavo o svojem aktivnem delu v narodnoosvobodilnem gibanju. Tudi tak način opisovanja medvojnih dogodkov je vrgel v pozabo gostoljubnost in naklonjenost te hiše partizanom. V gradivu za topografijo Selške doline na strani 201 pa piše, da je bila med drugo svetovno vojno med drugimi naštetimi tudi Matičkova družina. Žal obstaja topografija Selške doline le v enem izvodu in je bila težje dostopna širšemu krogu ljudi.

¹ *Krajevni leksikon Dravske banovine*, Ljubljana 1937, str. 349 in *Krajevni leksikon Slovenije*, I. knjiga: Zahodni del Slovenije, Ljubljana 1968, str. 368.

² Dr. Franc Kos, *Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja*; Ljubljana 1894, str. 39 in Pavle Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*, Škofja Loka 1973, str. 36, 49, 175 in 408.

³ Pavle Kavčič je bil eden od pobudnikov OF v Škofji Loki. Dne 20. julija 1941 je vodil ustanovni sestanek OF v domači gostilni. Navzoči so bili trije člani Sokola, 2 krščanska socialista in 1 komunist. Glej *Pomniki NOB na Škofjeloškem*, Ljubljana 1986, str. 337 in 338.

⁴ Pisna izjava Franca Jenka-Mihela (1898–1981) Pevno 6, z dne 18. 4. 1957. Izjavo hrani ZB Žabnica.

⁵ Ustna izjava Alojza Porenta-Bora, Matjaževega, s Pevna 1, stanujoč Žabnica 13 pri Jamniku. Izjava je bila dana avtorju 23. XI. 1991, 1. XII. 1991 in 14. XII. 1991.

⁶ Pisna izjava Franca Jenka-Mihela z dne 26. XI. 1960, dana Ivani Kovač-Urški. Izjavo hrani Loški muzej.

⁷ Pisna izjava Lucije (Cilke) Kalan (1924), Omanove, iz Pevna, poročene Kržišnik, Spodnji trg 39. Izjavo hrani ZB Žabnica.

⁸ Poročilo Valentina Završnika-Zdravka (1922–1945), Buhovega, iz Virmaš, sekretarja občine IV. Loškega rajona, naslovljeno na okrožnega sekretarja KPS Škofja Loka Dolinskega. Dokument BII-b/25, hrani *Zgodovinski arhiv Ljubljana*, enota Škofja Loka (ZAL enota Šk. L.)

⁹ Poročilo Žaneta sekretarja Obč(ine) VI. rajona Škofja Loka (Valentina Hafnerja, Jamnikovega, iz Stare Loke) in izjava kot pod 5.

¹⁰ Po pripovedovanju Mici Kršmanec-Polonce, por. Babič (1903–1974) sporočil dr. Branko Berčič (1927) Škofja Loka, Groharjevo naselje 64; izjava Lojzeta Porenta-Bora (1922), Matjaževega, iz Pevna, Žabnica 13.

¹¹ Poročilo Pavla Gosarja, rajonskega intendanta z dne 2. 11. 1943. Original B-II-b/26 hrani ZAL, enota Škofja Loka.

¹² Zapisnik I. sestanka okrožnega komiteja KPS Škofja Loka z dne 14. januarja 1944. Zapisnik z oznako B II-a/40 hrani ZAL, enota Škofja Loka.

¹³ *Pomniki NOB na Škofjeloškem*, Ljubljana 1986, str. 171–173.

¹⁴ Isto kot 13, str. 358–360.

¹⁵ Vas Zala (890 m) v Selški dolini obsega le eno samotno hišo Franca Derlinka, po domače Špeha. Kmetiji pri Mohorju je propadla v hudi zimi 1952, tretjo na Kovku pa so že pred več desetletji opustili. Kraj ustanovitve brigade je označen 50 m vzhodno od Špeha proti kmetiji Marenkovec.

¹⁶ *Pomniki NOB na Škofjeloškem*, Ljubljana 1986, str. 91, 360 in 367.

¹⁷ Stanko Petelin, *Prešernova brigada*, Založba Borec 1980, str. od 43 do 48; izjava Antona Ješeta-Zlatka (1923), Blažetovega, iz Stare Loke; stanujočega Ljubljana, Zvezda 12, v NOV od 15. 3. 1943; naznanilo o odkopu in ponovnem pokopu padlih partizanov v Selcih nad Škofjo Loko 27. XI. 1945; *Pomniki NOB na Škofjeloškem*, str. 265, 270, 271 in 390.

¹⁸ Stanko Petelin, *Prešernova brigada*, od str. 52 do 69; *Pomniki NOB na Škofjeloškem*, str. 314, 321 in 323.

¹⁹ Stanko Petelin, *Prešernova brigada*, str. 87; *Pomniki NOB na Škofjeloškem*, str. 335.

²⁰ Stanko Petelin, *Prešernova brigada*, str. 106 in *Pomniki NOB na Škofjeloškem*, str. 320.

²¹ Stanko Petelin, *Prešernova brigada*, str. 118.

²² Zavedna slovenska družina Škarabot se je preselila v Maribor, kjer je France obiskoval gimnazijo. Leta 1929 je diplomiral kot inženir kemije. Zaposlil se je pri Erlichu v Mariboru. Že maja 1941 se je moral umakniti pred aretacijo. Odšel je z družino najprej v Ilirsko Bistrico in nato v Šempas. V NOV je stopil ob kapitulaciji Italije. Počiva na starem škofjeloškem pokopališču. *Spremljevalec spomenika revoluciji in padlim borcev v Šempasu*, april 1980, str. 35 in 36.

²³ Mihaela Škapin se je rodila 29. septembra 1922 v Velikem Polju pri Sežani v šestčlanski družini, zvesti narodnoosvobodilnemu boju. V vojni so padli oče in štirje otroci. Iz partizanov

se je na prazno domače ognjišče vrnila samo mati. Opise o Mihaeli in o družini glej:

- Ogarev (Andrej Pagon), Tovarišici Drini v spomin, *Za Vojkom*, 1944, številka 4, stran 3.
- Kronika (zgodovina) o osvobodilnem gibanju v Račevi na Žirovskem Vrh, IZDG *Gradivo za topografijo NOB 2. snopič II. del, Poljanska dolina*, Ljubljana 1959, str. 341.
- Polde Renner-Boris, *Zublji na vrheh*, Sežana 1978.
- Stanko Petelin, *Vojkova brigada*, Ljubljana 1980, str. 93–94, 86 in 87.
- *Pomniki NOB na Škofjeloškem*, str. 28 in 433–434.

²⁴ Stanko Petelin, *Prešernova brigada*, str. 163 in *Pomniki NOB na Škofjeloškem*, str. 251 in 335.

²⁵ *Pomniki NOB na Škofjeloškem*, str. 251.

²⁶ Vinko Govekar, Kronistični zapis o Žireh in Žirovcih med osvobodilnim bojem in ljudsko revolucijo II, *Loški razgledi 14-1967*, str. 42, *Pomniki NOB na Škofjeloškem*, str. 402 in 413; Alfonz Zajec, Žrtve vojne, *Žirovski občasnik* (11-1990), št. 17, str. 14 in 18.

²⁷ Izjava Vinka Žontarja-Aleksandra (1921), Petercovega, od Sv. Duha, stanujočega Ljubljana, Popovičeva 3 in Petra Krajnika-Zina (1923) iz Godešiča, stanujočega Škofja Loka, Hafnerjevo naselje 75.

²⁸ Dnevnik Veljka Križnika od 1. do 31. decembra 1943, *Zbornik dokumentov in podatkov o NOV Jugoslovanskih narodov, del VI., knjiga 9*; Borbe v Sloveniji 1943, Ljubljana 1962, str. 375, dokument št. 162; Stanko Petelin, *Prešernova brigada*, str. 178.

²⁹ Rudolf Hribernik-Svarun je bil rojen 10. aprila 1921 v delavski družini v Horjulu, občina Ljubljana Vič-Rudnik. V partizane je odšel 6. januarja 1942 v Samotorsko četo, ki so jo večinoma sestavljali Gorenjci. Bil je večkrat ranjen. Prvič aprila 1943 v Belški grapi (Polhograjsko hribovje), drugič ob napadu Šercerjeve udarne brigade ob napadu na karabinjersko in belogardistično postojanko Sela pri Šumberku 31. julija 1943, tretjič hudo 8. decembra 1943 v Pevnu pri Škofji Loki, in četrtrič leta 1944 v boju 31. devizije z Nemci na Jelovici. Številne so njegove uspešne borbe in spopadi z okupatorjem. Oktobra 1944 je bil poslan na višjo vojaško akademijo Vorošilov v Rusijo. Po vojni je dokončal višjo vojaško akademijo v Beogradu. Poveljeval je raznim korpusom Jugoslovanske ljudske armade. Za narodnega heroja je bil imenovan 21. julija 1953, decembra 1974 je bil povišan v general-polkovnika. Bil je minister za obrambo Slovenije in komandant Glavnega štaba teritorialne obrambe.

Izšla so naslednja njegova dela: Dolomiti v NOB leta 1974 pri Partizanski knjigi; *Opredelitev* v štirih knjigah, pri založbi Borec, prva knjiga Država v državi leta 1980; druga knjiga *Pohod brigad* 1982; tretja knjiga *Grmenje korpusov* 1983 in četrta knjiga *Velika pomlad* 1984; *Partizanski Ključ*, Knjižnica NOV in POS 1982.

³⁰ Pisna izjava Alojza Krelja-Simona (1916), Škofja Loka, Novi svet 9.

³¹ Ustna izjava Lovra Hribernika (1914), Brčanka, s Planice 2.

³² Isto kot pod 6.

³³ Pisna izjava Petra Jenka, dipl. inženirja (1933), Mihelov, iz Pevna, stanujočega Virmaše 53.

³⁴ Isto kot pod 33.

³⁵ Pisna izjava Petra Krajnika-Zina.

³⁶ Isto kot pod 33.

³⁷ Stanko Petelin, *Prešernova brigada*, str. 177 in 178.

³⁸ Ustna izjava Rudolfa Hribernika (1921) Bled, Za Pecovo 12.

³⁹ Isto kot pod 31.

⁴⁰ Isto kot pod 35.

⁴¹ Izjava Alojza Porenta-Bora; izjava Angele Knific-Barbke, iz Rakovnika pri Medvodah in Rada Zakonjška, *Partizanski kurirji*, Ljubljana 1985, str. 560.

⁴² Isto kot pod 5.

⁴³ Janko Hafner-Matjaž (1919), Molčkov, s Trnja, stanujoč Virmaše 28.

⁴⁴ IZDG, *Zbornik dokumentov in podatkov o NOV Jugoslovanskih narodov, del VI., knjiga 9*, št. dokumenta 153, str. 346.

⁴⁵ Stanko Petelin, *Prešernova brigada*, Založba Borec, Ljubljana 1980, str. 178 in 179.

⁴⁶ Karel Leskovec, *Križpotja II.*, Nova Gorica 1969, str. 113 in 114.

⁴⁷ Rudolf Hribernik-Svarun, *Opredelitev*, Tretja knjiga: *Grmenje korpusov*, Založba

Borec, Ljubljana 1983, str. 257.

⁴⁸ Tone Svetina, *Ukana*, Prva knjiga, Ljubljana 1965, stran 202 in 203.

⁴⁹ Janko Bernik-Bohun (1904–1971), *Neobjavljeni spomini*, hrani Loški muzej.

⁵⁰ *Gradivo za topografijo NOB*, 2. knjiga, Selška dolina, Škofja Loka 1966, str. 201 in izjava Miloša Zakotnika-Davida, Virmaše 84.

⁵¹ *Gradivo za topografijo NOB*, 2. knjiga, Selška dolina 1966, str. 201.

⁵² Pisna izjava Alojza Porenta, Matjaževega, iz Pevna.

⁵³ Pisna izjava Amalije Mesec, roj. Pogačnik (1910), Matičkove, s Pozirna 1.

⁵⁴ Zdravnik dr. Albert Homan se je rodil 1. februarja 1903 v Škofji Loki. Za splošnega zdravnika je promoviral leta 1927 v Berlinu, kjer se je kasneje še specializiral za zobozdravnika. Po obvezni praksi v bolnišnicah se je vrnil v Loko in odprl svojo ordinacijo. Kot splošni zdravnik se je dr. Homan preselil v Podčetrtek 9. novembra 1959. Na svojo pobudo je leta 1968 odprl ordinacijo v Atomskih toplicah in opravljal v popoldanskih urah brezplačen zdravniški nadzor nad obiskovalci. Dajal je prve vesti o zdravilnih učinkih toplih vrelcev v Podčetrtku in v nočnih urah odgovarjal na pisma, ki so prihajala iz vse Evrope in tako skrbel za dober obisk toplic in za njihovo uveljavitev. Upokojil se je 1. januarja 1957 in pokoj užival v Podčetrtku ter se ukvarjal s sadjarstvom. Umrli je 23. avgusta 1990 in počiva v Podčetrtku.

⁵⁵ Isto kot pod 46.

⁵⁶ Isto kot pod 30 in izjava Jerneja Svoljšaka-Dušana, Jernačevega, iz Binklja, stanujoč v Ljubljani, Puhova 3.

⁵⁷ Izjava Rudolfa Hribernika-Svaruna (1921) in njegove žene Tončke, roj. Bevk (1921) v Cerknem.

⁵⁸ Dokument v arhivu ZAL, enota Škofja Loka, fasc. B KP; B III, 22.

⁵⁹ Isto kot pod 28, dokument 162, str. 376.

Zusammenfassung

DAS DORF PEVNO BRENTT

Der Beitrag erörtert das Kriegsjahr 1943, als sich die Dörfer Pevno, Planica und Pozirno in die Volksbefreiungsbewegung einschalteten. Er berichtet über die Aktivität der Partisaneneinheiten mit Sonderaufgaben im Hinterland, wie es z.B. die Kurier(post)verbindungen, die Transporttruppen, die Wirtschaftskommissionen für die Versorgung des Partisanenheeres und anderer Partisaneneinheiten im Hinterland waren.

Den Zentralteil der Abhandlung bildet eine kurze Zusammenfassung der Kriegsrouten der Prešeren-Brigade, die sich seit ihrer Gründung bis Ende des Jahres 1943 häufig im Gebiet der heutigen Gemeinde Škofja Loka aufhielt. Im Beitrag wird ausführlicher der erfolgreiche Zusammenstoß einer ausgewählten Kampftruppe des 2. Bataillons dieser Brigade mit den Gestapoleuten aus Škofja Loka am 8. Dezember 1943 in Pevno, 3 km von Škofja Loka entfernt, beschrieben. Dabei erlitt schwerere Verwundungen der Kommandant der Brigade, Rudolf Hribernik-Svarun. Die Folgen der Niederlage der Gestapo waren die Brandlegung der Wirtschaftsobjekte des Dorfes Pevno und Drohungen den Einwohnern.

Über die ärztliche Hilfe dem verwundeten Kommandanten gibt es mehrere schriftliche Zeugnisse, die einander widersprechen. Der Beitrag klärt die Fragen, wo dem Kommandanten die erste ärztliche Hilfe zuteil wurde und welcher Arzt sie ihm angedeihen ließ.